

AHLÂK¹

(Aliya İZZETBEGOVİÇ)

Vazife ve Menfaat

Bütün hakikatin kendilerinden ibaret olduğu iki ayrı düzenin dış hatları tamamen aydınlanmış değildir. Bir tarafta hürriyeti, gayrı ihtiyarîliği, şuuru ve şahsîliğiyle yaratma; öbür tarafta illiyet, entropi, atalet ve anonimlik (homojenlik)le tekâmül vardır. Bu zincirlerin iki halkası daha vardır: Vazife ile menfaat. Birincisi ahlâkın, İkincisi ise, siyasetin merkezî mefhumudur.

Birbirinin zıddı olan vazife ile menfaat her İnsanî hareket tarzının iki değişik hareket ettirici gücünü teşkil etmektedir. Aralarında, kaide olarak hiçbir karşılaştırma yapılamaz. Vazife hiçbir zaman menfaatçi değildir, menfaatin ise ahlâkla alâkası yoktur.

Ahlâk ne fonksiyonel ne de rasyoneldir. Eğer hayatımı tehlikeye atmak sûretiyle, komşumun çocuğunu kurtarmak üzere yanan eve girip, kucağında ölmüş çocukla dönsem, neticesiz kalan hareketimin kıymetsiz olduğu söylenebilir mi? Faydasız bu fedakârlığa, neticesiz bu teşebbüse kıymet veren şey işte ahlâktır, tıpkı "harabeleri güzel kılan şey"in mimarî oluşu gibi (A. Perret).

Yenilgiye uğramış adaletin manzarası -ki bu durumda bile kalplerimizi fethediyor- bu dünyaya ait olmayan bir gerçek halinde kendini gösterir.

Adalet ve fazilet uğrunda hayatını veren bir kahramanın hareket tarzı; hangi dünyevî, tabîî, mantıkî, ilmî ve umumî olarak aklî sebeplerle doğru gösterilebilir? Eğer sadece mekan ve zaman içine kapanmış bulunan bu dünya ile, hak ve haksızlık karşısında ilgisiz kalan tabiat varsa, o zaman adaletin tarafını tuttuğu için bu dünyada kaybeden kahramanın fedakârlığı, mânâsız olur. Ve tersine, onun bilhassa bu hareketi, -mânâsız olduğunu kabul etmeyi reddettiğimizden- kanun ve menfaatleriyle, bu tabiat dünyasının karşısında mânâsı ve kanunları bambaşka bir dünyadan, Allah'ın vahyi gibi, bir haber olarak durmaktadır. İzahını bilmeden ve buna ihtiyaç da duymadan biz bu "mânâsız" hareketi tasvip ederek, bütün

¹ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, Yarın Yayınları, İstanbul, 2012, s. 159-200.

varlığımızla onun tarafını tutuyoruz. Bu öyle bir şeydir ki; ya hiç anlaşılıyormuş yahut kendiliğinden anlaşılıyor. Kahramanca bir hareketin büyüklüğü, onun ne faydalı olmasında, -çünkü çok defa faydasızdır- ne de makul olmasındadır. Çünkü o, çok defa makul değildir. İnsanın başından geçen ve geçirilen dram, bu dünyada ilahî olanın en parlak işaretidir ve onun bütün insanlar için kalıcı ve evrensel olan kıymet ve mânâsı buradadır.

Bu dünyada, mücadele vererek ıztırap çeken büyük trajik şahsiyetleri, mağlup değil, galip sayabildiğimiz için bir başka dünyanın hakikati daha aşikâr görünmez mi? Galip mi? Evet, fakat nerede, hangi dünyada galip geldiler? Rahatını, hürriyetini ve hatta hayatını kaybeden bir kimse nasıl galip olabilir? Bu dünyada olmasa gerek... Dolayısıyla bu ancak bu dünyadan her hususta bambaşka bir dünyada olabilir. Bütün peygamber ve vaizlerden daha fazla bunlardır öbür dünyânın habercileri. Onların hayatı ve özellikle fedakârlıkları bizi tekrar tekrar, şu müşkül ile karşılaştırır: Ya insan varlığının zamanla mukayyet, nisbî ve mahdut mânâsından apayrı bir mânâsı vardır, yahut da devamlı olarak hayranı bulunduğumuz bu büyük şahsiyeder birer beceriksizlik örneğidirler. Fakat bu ikinci faraziye ile bütün bir dünya çökmeğe başlıyor.

Ahlâk fenomeninin, insan hayatının bir gerçeği olduğu halde, aklî yönden izah edilemeyişinde, din için birinci ve belki de tek pratik delil bulunmaktadır. Çünkü ahlâka uygun davranış ya mânâsızlıktır; yahut, Allah varolduğundan, mânâsı vardır. Üçüncü şık yoktur. Ya ahlâkî bir peşin hükümler yığını olarak "atmamız" ya da "ebediyetin işareti" olarak vasıflandırabileceğimiz bir sembol denkleme sokmamız gerekiyor. Ancak ve ancak hayatın ebediliği ve insanın ölmezliği, yani Allah'ın ve bu tabiat dünyasından ayrı bir dünyanın varolması şartıyla insanın ahlâkî davranışının -ister ufak bir menfaatten feragat olsun, ister hayattan feragat olsun- bir mânâsı vardır.

Fazilet kanununa göre hareket eden insanlar çok değildir elbet. Fakat bu son derece küçük azınlık, insanlığın ve her insanın gurur kaynağını teşkil etmektedir. Kendi hayatımızda sırf fazilet kanununa göre hareket ettiğimiz anlar azdır, fakat buna rağmen menfaat ve faydamıza bakmadan kendi

kendimizin üstüne yükseldiğimiz bu anlar, ne kadar az olursa olsun, hayatımızın yegâne zeval bulmaz değerleridir.

İnsan hiçbir zaman ahlâken "tarafsız" değildir. Dolayısıyla o daima ya hakikaten yahut sahte olarak ahlâklıdır. Veya, en çok görülen, her ikisidir. Muhtelif zamanlarda, değişik şekilde hareket edilmiş ve davranılmıştır, fakat her zaman adalet, hakikat, eşitlik, hürriyet göze çarpar bir tarzda sözkonusu edilmiştir: Bilgelerle kahramanlar tarafından samimiyede ve hakikat adına, sayasîlerle demagoglar tarafından riyakârlıkla ve menfaat adına... Mamafih, demagoglarla ikiyüzlülerin, bu sahte ahlâkı da, incelediğimiz mesele bakımından, hiç de daha az ibret verici değildir. Bu sahte ahlâk, bu ahlâk maskesi, adalet, eşitlik, hümanizm kelimeleri kullanılarak yapılan ve asırlarca devam edegelen bu yarış, ahlâk hakikatim kahramanlarla evliyâların ıstırap dolu yüce hayat tarzı kadar açıkça teyit etmektedir. Siyasî tarih ve bilhassa en yeni olaylar, hürriyet düşmanlarının da, baskı vecasusluk mekanizması yanında, mütemadiyen hürriyet ve adaletten yüksek sesle sözetme mekanizmasını çalıştırdıklarını; iktidarın sınırlı bir grubun menfaatine ele geçirilmesi ile ilgili plânlarını hürriyet, demokrasi ve adalet uğrunda mücadele olarak gösterdiklerini ortaya koyucu örneklerle doludur. Korkunç cinayetleri yüzünden "çar tahtında cellat" olarak adlandırılan Müthiş İvan bile, kendisi tarafından haksız yere hiyanede itham iddiasıyla ölüme mahkûm edilen 400 asilzadeyi idam ettirmeden önce bu kararının haklı bir hareket olarak teyidine ihtiyaç duymuştu. Korkunç fiilinin adil bir hareket olduğu hayali ona şahsen mi lâzım idi, yoksa (demagojik sebeplerden) halkı düşünerek mi buna lüzum gördü, önemli değildir; ahlâk mahkemesinden kaçmak imkânsızlığı, ahlâken tasvibe ihtiyaç her iki durumda da mevcuttur. Sahte ahlâk olarak ikiyüzlülük, hakikî ahlâkın kıymetinden bahseder; tıpkı sahte paranın, muvakkat da olsa, değerini hakikî paranın mevcudiyetine borçlu olduğu gibi, ikiyüzlülük, herkesin herkesten, ahlâka uygun davranmasını beklediğine veya talep ettiğine bir delildir.

Niyet ve Fiil

Tabiat dünyasında şeyler objektif olarak varoluyor. Arz, güneş etrafında dönüyor (tersine değil); biz bunu istesek de istemesek de, beğensek de

beğenmesek de bu böyledir. Biz hatta bu gerçekten nefret de edebiliriz; fakat onu görmezlikten gelemeyiz ve değiştirenleyiz. Ahlâk açısından gerçekler mânâsızdır. Onların ahlâkî işareti yoktur ve böylece onlar ahlâken mevcut değildir. Öbür tarafta, İnsanî iç dünyamızda şeyler; objektif olarak mevcut değildir. Kelimenin tabiî mânâsında onlar hiç yoktur. Burada biz vasıtasız iştirakçiyiz ve bu dünyanın görünüşü, doğrudan doğruya bize bağlıdır. Burası insan hürriyetinin sahasıdır.

Mecbur olduğumuz şeyleri yaptığımız, zengin ile fakir, akıllı ile akılsız, bilgili ile cahil, zayıf ile kuvvetli şahıslardan müteşekkil bulunan dış dünyadan farklı olarak, iç dünyada tam hürriyet ve şans eşitliği vardır. Saydığımız bütün bu gerçekler, irademize bağlı değildir ve hakikî benliğimizi ifade etmez. Maddî sınırlamaların bulunmadığı, iflâs ettiği niyet ve isteklerde ise, bu hürriyet tamdır. İstisnasız her insan bir takım ahlâk kanunlarına riayet etmek sûretiyle kendi vicdanıyla ahenk içinde yaşamak isteyebilir ve buna meyledebilir. Bunların hangi ve ne türden kanunlar olduğu önemli değildir. Herkes iyilik yapamaz, fakat herkes iyilik isteyebilir ve onu sevebilir. Birçok kişi haksızlıkların düzeltilmesine katkıda bulunamazlar; fakat her insan kendine veya başkasına yapılan haksızlığı takbih veya ondan nefret edebilir. (Burada pişmanlığın mânâsı yatmaktadır). Ahlâk, fiilin kendisinde olmayıp, herşeyden evvel insanın doğru dürüst yaşamak istemesinde, iradesinde, iradesinin çabasında, kendi kurtuluşu için mücadelesindedir. Kâmil, günahsız olmak İnsanî değildir. Bilakis, günah işlemek ve tevbe etmek insana daha yakındır, daha İnsanîdir.

Arzu etmediğimiz halde yaptığımız ne kadar çok hareketimiz vardır, değil mi? Öbür tarafta istediğimiz halde hiçbir zaman tahakkuk ettiremeyeceğimiz ne kadar çok şey... İşte iki ayrı dünya: Kalple tabiat. Bir niyet hiçbir zaman tahakkuk etmezse bile kalp dünyasında vuku bulmuştur ve o tam hakikattir. Aynı şekilde kasıtsız bir fiilimiz tamamıyla tabiat dünyasında cereyan etse bile, denilebilir ki, iç dünyamızla hiçbir alakası yoktur.

İstek ve fiil arasındaki bu tezat, insan ile dünya arasındaki ezelî tezatın bir yansımasıdır. Bu tezat aynı şekilde ahlâk, sanat ve din sahalarında da

vardır. Niyet, sanat saikası ve dindarlık mahiyet itibarıyla birbirine aittir ve kendi maddî, "dünyevî" projeksiyonları olan davranış, sanat eseri ve dinî törenlerle aynı münasebet içinde bulunmaktadırlar. İlk zikredilenler ruhî tecrübeler, öbürleri ise dış dünyadaki hadiselerdir. Birincisinde fiiller niyetlere göre değerlendirilir; İkincisinde ise fiiller neticelere göre değerlendirilir. Birincisi her dinin mesajıdır; İkincisi her siyaset veya ihtilalin parolasıdır. Burada birbirine zıt iki mantık vardır. Birinde dünyanın inkârı, öbüründe insanın inkârı ifade edilmektedir.

İlimle materyalizm, insanın davranışında niyetin gerçekliğini kaçınılmaz bir tarzda şüpheli görmüşlerdir. Niyetin, ne aslî ne de orijinal; fakat her şeyden evvel açıklanmaya muhtaç, sebep değil de netice olan bir şey olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre, insan fiilinin sebebi niyette değil, şuurun dışında bulunan bir şeyde, umumî determinizmin bir bölgesindedir.

Dine göre ise, tam tersine, her insanın içinde dahilî bir merkez vardır. Bu, esas itibarıyla, diğer bütün dünyadan farklıdır. Bu her insanın dibi, ruhudur. Niyet insanın kendi derinliklerine, o dibe doğru dahilî bir adımı demektir. Bununla fiilini kendine mal eder, tasdik eder ve dahilen teyit etmiş olur. Bundan sonra fiil ya tahakkuk eder veya etmez. Fakat iç dünyada dönülmesi imkânsız olarak yapılmış olur. Bu "kendi kendine danışma" olmadan insanın fiili haricî ve geçici bir dünyada mekanik bir hareket veya bir tesadüf eseri olarak kalır.

İnsan, yaptığı değil, her şeyden önce istediği, meylettiği şeydir. Bir yazar dikkatini sadece fiillere hasretmez; kahramanının ruhunun derinliklerine gizlenmiş saiklere iner. Bunu yapmazsa, edebî bir eser değil, sadece bir vakayiname meydana getirir.

Hollanda'lı ahlâk bilimcisi Amold Geulincx, ahlâk içinde niyetin ehemmiyetini fevkalâde açık bir şekilde belirtmiştir. Ona göre hakikî özümüz sadece idrak ve iradeden ibarettir. Şuurumuzun dışında faaliyete, kabiliyetimiz yoktur. Hareket etmemiz hemen hemen hiç elimizde değildir; tamamen Allah'ın elindedir. Bu itibarla ahlâka uygunluk doğru harekette değil, ancak ve ancak doğru niyettedir.

Buna benzer bir fikri; Hume de geliştiriyor: "Bir hareketin yalnız başına ahlâkî değeli yoktur. Bir kişinin ahlâkî hal ve değerini anlamak için onun içine bakmamız icap eder. Fakat bunu doğrudan doğruya yapamadığımızdan, dikkatimizi yaptıklarına yöneltiriz. Bunlar da yalnız dahilî istekle ve dolayısıyla ahlâkî değerlendirmeye ilgili işaretlerdir ve böyle de kalırlar." (David Hume, Treatise on Human Nature).

Bir şey yapmayı kastettiğimiz zaman, ebedî hayatımız bakımından onu, sırf bu kastımızla yapmış oluruz. Onun haricî olarak meydana getirilmesi yalnızca dünyevî, yani şartlı, otantik olmayan, tesadüfi ve mânâsız, unsurunun bir parçasıdır. İstek ve niyet hürdür; tahakkuk ise tahdit, kanun ve şartlara bağlıdır. Niyet tamamen bize ait bir şeydir; tahakkukta ise, yabancı ve tesadüfi bir şey vardır.

Ahlâk istektir; hareket tarzı değil. Yoksa bir hadımın afif, mide hastasının da itidal örneği sayılması gerekirdi ki, böyle değildir.

İnsan iyidir, eğer kendi anladığı gibi bile olsa iyiyi isterse, bu, başkasının açısından kötü olabilir. İnsan kötüdür, eğer kendi anladığı gibi bile olsa kötüyü isterse. Ve bu kötü başka insanlar için ya da onların açısından iyi olsa bile... Her zaman mevzubahis olan şey insanın kendisi ve onun anlayışdır; başkasına ait dünya değil, kendisine ait dünyadır. Bu sırf dahilî, sırf ruhî münasebette herkes tek başına durmakta olup mutlak surette ve aynı şekilde hürdür. Her insanın mutlaka mesul olduğu ve Sartre m "Cehennemde ne masum mağdurlar ne de masum mahkûmlar vardır" şeklindeki ifadesinin mânâsı da budur (J.P. Sartre, Huis Clos).

Zorla Alıştırma ve Terbiye

Eski kitaplardaki en tesirli ve en fazla hayret uyandıran şeyler, hidayete ermek ve insanların ahlâken yeniden doğuşuyla ilgili hikâyelerdir. İzahı kabil olmayan, serbest, dahilî bir kımıldamayla, büyük günahkâr ve zalimler, beklenmedik bir anda yumuşak huylu münzeviler ve adalet öncüleri olmuşlardır. Bunlar her zaman anî hadiseler olmuştur. Herhangi bir yeniden terbiye, bir süreç, bir etkilenme meselesi yok burada. Ruhun derinliklerinde bir hadise; gücüyle insanı özünde değiştiren, tamamen dahilî bir enerji; bununla beraber varolan bir tecrübe sözkonusudur...

Meydana gelen değişme insana aittir ve dolayısıyla burada süreç, illiyet, şarta bağlılık, sebep ve neticeler ve hatta aklî izah da yoktur. Özü hürriyet ve yaratıcılık olan bir dramdır bu...

İyilik gibi kötülük de insanın içindedir. Ve insan herhangi bir dış tesirle, şartların değişmesiyle, zorla alıştırmayla, kanunlarla, kaba kuvvetle "ıslah" edilemez. Sadece davranışı değişebilir. Günahla fazilet, Hypolite Taine ve Zola'nın düşündükleri gibi, "vitriol ve şeker gibi ürünler" değildir.

Tolstoy "Diriliş"te mahkumların "yeniden terbiye edilmesinin nasıl insanların suistimaline dönüştüğünü ve bunun insanları nasıl bozduğunu göstermektedir. Yeniden doğuş, ihtida ise, ruhun bir hareketinin neticesidir ve ruh içinde kendiliğinden meydana gelir. Din açısından şerrin bertaraf edilmesine matuf, her dış tesir neticesizdir. Hristiyanlık ve Budizmdeki "şerre karşı mukavemetsizlik" in hakikî mânâsı işte budur.

Onun için, ısrarla olan terbiye aciz kalır, eğer söz konusu edilen insanın hakikî ahlâk anlayışı ise... Askerlerde sıkı talimlerle dayanma, maharet, kuvvet hususiyetleri geliştirilebilir; fakat şeref, haysiyet, heyecan ve kahramanlık hissi geliştirilemez, çünkü bunlar ruhun özellikleridir. Çok defa görülmüştür ki, bir inancı veya davranışı kanunlar, terör, baskı ve zulüm sayesinde empoze etmek mümkün değildir. Her pedagog size örneklerle anlatacaktır ki, muayyen bir istikamete ısrarla yöneltmeyi istemek çocuklarda direniş sebepleri olur ve bundan sonra tamamen ters istikamete temayül veya arzu ortaya çıkar. Bu husus insanın "İnsanî" karakterinden ileri geliyor. Zorla alıştırma insana karşı âcizdir, çünkü insanın ruhu vardır. Bu çaresizlik ve terbiyenin nasıl olacağını belli olmayışında, insanın ruhla, yani hürriyetle mücehhez olduğuna dair müşahhas bir delil bulunmaktadır.

Bu sebepten her hakikî terbiye haddizatında kendinden bir terbiyedir ve dolayısıyla "zorla terbiye" metodunun inkârıdır. Hakikî terbiyenin gayesi inşam doğrudan doğruya değiştirmek değil (çünkü böyle bir şey kelimenin tam mânâsıyla mümkün de değildir), örnek, nasihat veya başka herhangi bir şey sayesinde dahilî hadiselerin cereyanını harekete geçirmek, iyinin lehine tamamen dahilî bir karar aldırmasıdır. Bu olmadan, insanın hakikî mânâda değişmesi mümkün değildir. Evet; davranışta bir değişme olur,

fakat bu da olsa olsa sahte veya tamamen muvakkat olabilir. En derin arzularımızı harekete geçirmeyen sathî bir davranış terbiye değil, sırf alıştırmadır; zira, terbiye şahsî iştirakimizi, şahsî gayretimizi ister. Onun için terbiyenin neticesi çeşit çeşittir ve öngörülemez.

Ferdiyetçiler, insanın yürüdüğü yoldan geri dönmesine, dahilî dirilişine; pozitivistler ise yeniden terbiyesine, davranışının değişmesine inanırlar. Bu kanaatlerin arkasındaki felsefe açıktır: Eğer suç, serbest seçimin, kötü iradenin bir neticesi ise o zaman haricî tedbirlerle terbiyeyi değiştirme çabasının muvaffak olacağı ihtimali azdır. Öbür tarafta, eğer suç, yaşama şartları ve kötü alışkanlıkların bir neticesi ise, o zaman suçlunun ıslahı o şartları değiştirmek veya onu yeni alışkanlıklara alıştırmak suretiyle mümkün olur. Hakiki geriye dönüş ve zorla alıştırma arasındaki fark işte budur. Memurlarla iktidar ve bilhassa ordu ile polis tarafından yapılan, her yeniden terbiye çabası daima alıştırma olur, asla terbiye olamaz. Terbiye insanın ruhu üzerine sevgi, örnek, bağışlamak ve hatta cezalar sayesinde icra edilen, dahili bir faaliyeti harekete geçiren ve inşam değiştiren çok ince bir tesirdir.

Zorla alıştırma ise, haddizatında hayvani olduğundan, insanın, muayyen bir şekilde davranmaya, sözde, doğru davranmaya sevk veya mecbur edilmesine matuf bir tedbirler ve hareket tarzları sistemidir. Terbiye, insan; zorla alıştırma ise, hayvan içindir. Zorla alıştırma ile ancak korkudan veya alışkanlıktan dolayı -saygıdan değil- kanunlara riayet eden vatandaşlar yetiştirilebilir. Onların iç hayatı ölmüş, hissiyat kaynağı tamamen kurumuş olabilir ve fakat buna rağmen kanunları ihlal etmezler, çünkü öyle alıştırılmışlardır. Sözüm ona doğru dürüst, ahlâken ise bomboş vatandaşlar ile özünde iyi ve asîl, fakat suç işlemiş olanlar hakkındaki hikâyeler edebiyatı bitmez tükenmez mevzuudur. Durum böyle olduğundan adalet de iki türlüdür: Beşerî ve ilahî.

İnsanın dahilî enginliği, hemen hemen sonsuzdur. En iğrenç cinayedere olduğu gibi en ulvî fedakârlıklara da istidadı vardır. Büyüklüğü herşeyden evvel iyiyi istemekte değil, seçim yapmak imkânındadır. Bu seçimi herhangi bir şekilde tahdit eden herkes gerçekten insanı alçaltır. İsteğimin dışında, iyi mevcut değildir ve zorla oluşturulamaz. İyinin şartı hürriyettir;

kaba kuvvede hürriyet ise birarada olamaz. "Dinde zor kullanmak yoktur" (Kuran). Aynı kanun ahlâkta da caridir. Zorla alıştırma, doğru davranmayı empoze ettiğinde bile haddizatında gayri ahlâkî ve gayri İnsanîdir.

Ahlâk ve İnsan Aklı

"İnsan hürriyeti" mefhumu ahlâk fikrinden ayrılamaz. Ahlâk tarihinde, bu düşüncenin geçirdiği değişmelere rağmen, hürriyet bütün dönüşme ve gelişmelerde, sabit değer olarak kalmıştır. Hürriyetin reddiyle fikir olarak ahlâk da reddedilmektedir. Fizik için mekan veya miktar ne ise, ahlâk için de hürriyet odur.² Akıl mekân ve miktarı idrak eder, ama hürriyeti edemez. Akıl ile her hakikî ahlâk arasındaki ayrılış burada başlar.

Hürriyet, akıldışı bir kategoridir. Aklın fonksiyonu ise her şeyde tabiatı, mekanizmayı, hesabı keşfetmekten ibarettir ki, eninde sonunda herşeyin içinde kendini keşfetmesi demektir, bu... Onun için akıl durmadan bir daire içinde döner. Çünkü tabiat içinde kendin den yani mekanizmadan daha büyük bir şey bulamaz. Birçok ahlâk teorilerinin paradoksu bununla izah edilebilir. Bu teoriler karmakarışık hesaplarının altını çizmek suretiyle düşüncelerini sona erdirerek şu neticeye varıyorlar: Fedakârlık = hodbinlik, zevkin inkârı = zevk. Bu netice Voltaire'i ünlü reductio ad absürdüm (saçmaya indirgeme) metodunu ortaya koymağa sevk etmişti.

Buna göre; ahlâk fenomeninin akli (mantıkî) tahlili, ahlâkî, belki tahlil yapanın kendisini bile hayret içinde bırakarak tabiata, menfaatperestliğe, hodbinliğe irca edecektir. Tabiat içinde akıl salt tabiatı, yani umumî ve her yerde var olan illiyeti; insanda ise yine tabiat, içgüdülerin iki âmiri olan acı ve zevkin hakimiyetini keşfeder ki bunlar, insanın köleliğini, hür olmayışım gösterir. Allah'ı, sadece ilk sebep ("hareketsiz muharrik"); ruhu psik, sanatı eser ve teknik olarak gösteren aynı düşünme mekanizmasıdır.. Ahlâkî, aklî esasa dayandırma teşebbüsü bizi hiçbir zaman İçtimaî ahlâk denilen şeyden, daha doğrusu, bir grubun bekası için zarurî olan davranış kaidelerinden, yani bir nevi İçtimaî disiplinden daha ileri götürmez.

Ahlâk, aldın mahsulü değildir; prensip olarak da, tatbikat olarak da... Akıl, yalnız şeyler arasındaki münasebetleri tetkik ve tespit edebilir; ahlâken

² Maddenin özü ağırlık olduğu gibi ruhun özü de hürriyettir (Hegel'e göre).

tasvip veya red mevzubahis olunca, akıl hakikî mânâda hüküm veremez. Binaenaleyh; meselâ, insanları manevî bakımdan yeknasak kılmanın caiz olmadığı prensibi ahlâken herkese gayet tabîî gelmekle beraber, aklen ispat edilemez. Bir şeyin (ahlâk bakımından) "iyi olmayışı" ilmen ispat edilemez. Güzel ile güzel olmayan arasındaki münasebeti, ilmî olarak tespit etmenin mümkün olmadığı gibi, sanat adı altında icra edilen kıymetsiz neşriyat ile sanat arasında ilmî bakımdan tefrik yapmak da imkânsızdır. Tabiat (veya akıl ki, aynıdır) haklı ile haksız, iyi ile kötü arasında bir fark görmez. Bu keyfiyetler, tabiat içinde mevcut değildir. Veya, tekrarlanamayan bir ferdiye olarak insan, ilim için neyi ifade ediyor? ilim adamı bu faraziyeyi anlamak isterse, bundan daha yüksek olması insan olması- gerekir. "İyi bir insan daima mutlu, kötü olan da daima mutsuzdur" diye meşhur ahlâkî görüş, aklen anlaşılır değildir. Hıristiyan ahlâkı da ilmin istediği gibi bir öğreti değildir. İsteklerinin tümünü tek bir şahsiyette, Hz. İsa'nın ideal şahsiyetinde; yani öğrenilen değil, hayatın içinden gelen bir ahlâk örneğiyle göstermiştir. Fransız İhtilâli'nin ünlü üç parolası olan "eşitlik-hürriyet-kardeşlik" in ilimden iştikakı mümkün olmadığı gibi, bunlar ilimce de ispat edilemez, ilimle hiç alakası olmayan bir şey, katılmaksızın değerlendirme yapıldığında, ilim, daha ziyade bunlara zıt üç prensip, yani, mükemmel bir şekilde teşkilatlanmış cemaat içinde fertlerin eşitsizliği, mutlak İctimaî disiplini ve anonimliği olarak ortaya çıkacaktı.

Jean Valjean (V. Hugo: "Les Miserables"), karşı karşıya bulunduğu ahlâkî muammayı çözmek için ilmi yardıma çağırabiliyor muydu? Sırf, basit fakat masum bir kişinin kurtarılması uğrunda bu kadar kişinin menfaatim feda etmeli miydi? Ne biçim bir çözüm olacaktı bu? Bu meselede ilim sözüm ona, umumî menfaatin tarafını tutmayacak mıydı? Ne mevzubahis olan mesele ilmin konusu olabilir, ne de ilmin cevabı -mümkün olsa bile- her insanın ruhunun istediğiyle ahenk içinde olurdu. Hugo'nun "Bir kafatasının altındaki fırtına" da canlı ve heyecan dolu bir tarzda bize anlattığı şey, bir insanın aklının bir iç çatışması olmayıp, insanın akli ile ruhu arasındaki bir çatışma, insan şahsiyetinin değişik yönlerine ait delillerin yok edici çarpışmasıdır. Haddizatında bu, akıl ile vicdan arasında diyalogdur. Mahiyet itibarıyla birbirine zıt iki mantığın emsalsiz delilleri, burada

birbirini takip etmektedir. Fakat bu tartışma özünde hiç de mantıkî, hiç de matematik değildir ve nihaî bir istidlale götürmez. Çünkü delillerin keyfiyeti iki türlüdür; onlar iki ayrı türe aittir ve dolayısıyla birbiriyle karşılaştırılmaz, birbiriyle toplanamaz ve birbirinden çıkarılamaz. Onlar iki ayrı aleme, Semaya ve Arza aittir. Bu dramatik çıkmazda insanın yalnız kendisi, kendisi için ve kendisi içinde seçme yapabilir. Jean Valjean m verdiği karar, aklın mağlubiyetini, fakat insanın zaferini teşkil etmektedir. Bu zafer, aklen izah edilemez veya haklı gösterilemez, ama bütün insanlar, sessiz tasvipleriyle, onun tarafını tutarlar.

Hürriyetimiz hakkında hiç şüphemiz yoktur. Emin olduğumuz ve fakat tam tarifini yapamadığımız bu hissi, şimdi ilmi yoldan ispat ve izah etmeye teşebbüs edelim. Hepimiz tamamen makul ve adilane olarak kabul ederiz ki, kasıtsız bir faili mesuliyetten varestede tutmak gerekir. Buna rağmen böyle açık ve mantıkî bir tutum ilmen haklı gösterilemez. Her insanın kalbinin, fazlaca arayıp sormadan kabul ettiği bir şeyin, ilmen ispat ve izah edilmesi lâzım olunca, işte o zaman aşılması imkânsız engellerle karşı karşıya kalıyoruz. Bu durumda, "akıl, manevî sesimizi haklı bulmuyor veya desteklemiyor" diye vazifemizi ifa etmekten vaz mı geçeceğiz? Vazgeçmeyeceksek o zaman, sebebini bilmeden, nevine münhasır bir katiyete istinaden, yani inanarak, aklımıza karşı bir tutum takınmak zorunda kalırız.

Aklın ahlâkla ilişkisi nedir? Bu soruya Hume, pek açık ve tutarlı bir şekilde cevap veriyor: "Bir suç, akıl için, muayyen bir şahsiyet ve o durumla ilgili bir sürü motif, düşünce ve fiillerden başka bir şey değildir. Bu bağı biz tetkik edip, fiilin oluşması ve tahakkuk ettirilmesini izah edebiliriz; fakat, fiili ahlâk bakımından bir kötülük olarak vasıflandıran o kötüleme tavrıyla, söz hakkım ancak hissiyatımıza tanırsak meydana gelir." Başka bir yerde de şöyle diyor: "Akıl tümüyle şeyler arasındaki münasebetleri keşfetmekten başka bir şey yapmağa muktedir değildir; değer yargısına, bilakis, yepyeni bir unsur iltihak ettiğinde, fiiliyatta mevcut olmayan bu unsur ancak hissiyatın üretim gücü ile açıklanabilir."

Hutcheson şöyle diyor: "Yemek zevkine nazaran sanat veya ilimden zevk duymanın yüksek kıymeti bize tamamen açık olduğu gibi, ahlâken iyi bir şeyi de bütün diğer müşahedelerden bilâ vasıta tefrik ederiz."³

Ona göre, ahlâkî tefrik kabiliyeti için zeka ve eğitim şart değildir. Ne olursa olsun, ahlâkî yargılar, akim aracılığı ile değil, aracısız olur.

İlim ile ahlâk arasındaki tezat, tatbikatta tamamen müşahhas meselelerde de kendini göstermektedir, ilim, meselâ, sunî tohumlama "tüp çocukları" ve ölümün kolaylaştırılmasını kabul ediyor. Bunlar ilimsiz düşünülemez. Onları meydana getiren ilimdir. Her ahlâk, dinle olan zahirî ve itibarî münasebetleri ne olursa olsun, bu usûlleri insan hayatının dayandığı prensibin tâ kendisine tezat teşkil eden bir şey olarak reddetmektedir. Bu noktada, ahlâk, din ve sanatla, izahları değişik olduğu halde beraberdir. Sun'î hayat ve sunî ölüm (zor kullanılarak) din tarafından tasvip edilemez, çünkü hayatla ölüm insanın değil, Allah'ın selahiyetindedir. Ahlâk için sun'î tohumlama ve ölümün kolaylaştırılması, hümanizmin ihlâlini teşkil etmektedir. Çünkü bunlarla, insan, objeye indirgenmekte, bu ise manipülasyona ve suistimallere götürmektedir. Bir sanatkar için insanın doğumu ve ölümü birer sırdır v öylece kalmalıdır.⁴ Hamlet'in en tanınmış üç monologu, ölüme ithaf edilmiştir, ilim açısından ölüm, günlük fizikî bir gerçek, (ölümün ilmî tariflerini bir düşünelim!) biyolojik bir hadisedir. Ayrılış tamdır ve herhangi bir karşılaştırmaya yer yoktur. Eugenic (insan ırkını geliştirmeye yönelik) kısırlaştırmalar, insan üzerinde deneyler ve sözü geçen sun î tohumlama ile ölümün kolaylaştırılması tamamen aklî ve mantıkîdir ve onlara karşı ileri sürülecek herhangi bir aklî veya ilmî delil de yoktur. Durum böyleyken, ilim kendi suistimalini nasıl Önleyebilir? Fransız Ahlâkî ve Siyasî ilimler Akademisi sunî tohumlamaya karşı çıkmış ve "... sun î tohumlama evlilik, aile ve toplumun istinad ettiği esasların ihlâlini teşkil ediyor" demekle tamamen gayrı ilmî ve gayrı muayyen bir delil ileri sürmüştür. Buna benzer bir şekilde Cuenot da gayrı tabii ölümle ilgili olarak şöyle diyor: "Hayat ve analığa karşı saygının mantıkla bir

³ Hutcheson, System of Moral Philosophy, cilt 1, bölüm VI.

⁴ Bütün kültürlerde yas şekilleri vardır. Meselâ, zencilerin cenaze törenleri, Yunanlılardaki klama (ritüel ağlama) ve Yahudilerin ölümle ilgili çeşitli adetleri. Yahudiler yakın bir akrabasının ölümünden sonra yedi gün evlerinden çıkmazlar ve ölenin oğulları tam on bir ay babaları için duâ ederler vs.

alâkası yoktur ve ben inanıyorum ki, bazı hallerde kendini hemen hemen empoze eden ölümün kolaylaştırılması, hiçbir zaman kanunî olmayacaktır." (Lucien Cuenot, L'Eugenique, Revue d'Anthropologie, 1935-36).

Tabiî olmayan ölüm, sun î tohumlama, kısırlaştırma, organ nakli, kürtaj ve benzerî meseleler sadece teknik bakımdan ilmî meselelerdir. Bunların tatbiki ise, ahlâkî bir meseledir ve dolayısıyla ilim onu çözemaz. "İnsanları hayvan muamelesine tabi tutmağa matuf plân, bize hem iğrenç hem de gülünç görünmektedir ve haysiyetimize ağır bir şekilde dokunmaktadır."⁵ Sunî tohumlama veteriner tıbbından devralınmıştır. Burada hümanizmle biyolojizm, ferdiyetçilikle materyalizm arasında bir nevi çatışma mevzubahistir. İnsan yine o ezeli çıkmaz içinde bulunmaktadır. Menfaat mı, manevî buyruk mu? Biyoloji insana "ilerleme" için vasıtalar veriyor; fakat ruhunu ve haysiyetini satması şartıyla. "Eli yetişecek kadar yakın olan bu ilerlemeyi insan, ona iğrenç vasıtalarla ulaşmaktansa, reddetmeyi tercih ediyor. Fakat yarın ve her zaman reddedecek mi?" (J. Rostand, aynı yerde).

Gayet tabiî, Hıristiyanlar, şair ve sanatkârlarla beraber ilmin bu vizyonundan ürküyorlar. Hıristiyanlar için bu, "iblisçe bir natüralizm"dir (meselâ, Remy Collin, "Pladoyers pour la vie humaine"); şairler için ise "programlı vahşet" (A. Vovnesenski, "Oza" şiirinde) teşkil etmektedir. Materyalistlere gelince, onlar, keza mantıkî olarak, ilmin açtığı perspektifler karşısında heyecan içindedirler.

İlmin ilerlemesi ne kadar büyük ve göze çarpar olursa olsun, ahlâk ve dini fuzulî ve lüzumsuz kılamaz. Zira ilim insanlara yaşamalarının ne şekilde olması icap ettiğini öğretmez ve herhangi bir değer ölçüsü göstermez. Din olmasaydı, biyolojik hayatı İnsanî hayatın seviyesine çıkararak bu değerler, meçhul ve anlaşılmaz kalırdı. Çünkü, din, daha ulvî bir başka alemin mahiyeti hakkında "bilgi", ahlâk ise mânâsı hakkında "bilgi"dir.

⁵ Jean Rostand, La Biologie et l'Avenir humain.

İlim ve İlim Adamı Veya Kant'ın İki Tenkidi

Hem "salt", hem de "pratik" akıl vardır.

Düşünce, Allah'ı inkâr ediyor; insan ve hayat ise, O'nun varlığını teyit ediyor, ilim adamının şahşî kanaati ile metot veya neticelerin toplamı olan ilim arasında sık sık rastlanılan farklılığın izahı buradadır.

İlim adamının dediği, düşündüğü, inandığı her şeyin mutlaka ilim olması şart değildir, ilim adamının dünya hakkındaki umumî intibainin ancak bir kısmı ilimdir. Bu kısım aklımızın tenkitçi, karşılaştırmacı ve düzenleyici fonksiyonunun bir neticesidir. Bu işleri yaparken aklımız tabiatüstü izahlar gerektiren her şeyi reddediyor ve sadece tabiî sebep ve neticeler zincirine ve mümkünse tecrübe ve tetkike dayananı kabul ediyor. Çok titizce gerçekleştirilen bu ayıklamadan sonra ne kalırsa, işte ilim odur. Fakat bu metot yüzünden, ilim, her zaman elinde sadece tabiatı bulur; başka her şey kaçar veya "sızarak" kaybolur, ilmin hudutları işte buradadır.

İlim, umumiyetle bu hudutlarda durur, ilim adamı ise, insan olduğundan yoluna devam eder. Oppenheimer'in atom bombasının yapılışı sırasında Hint felsefesine ihtiyacı yoktu. Belki bombanın kullanılmasının ortaya çıkardığı problemlerle ilgili olarak bu felsefeye ihtiyaç duyabilirdi, fakat hayatının sonuna doğru atom ilmini bırakarak kendini tamamen Hint felsefesine adamıştı.. Einstein ise Dostoyevski'nin eserleriyle ve bilhassa "Karamazov Kardeşler"le canlı bir şekilde ve devamlı olarak ilgileniyordu. Bu büyük Rus'un eserinin kütle ile enerji arasındaki münasebet, ışık hızı vb. konularla apaşıkâr hiçbir ilgisi yoktu. Einstein, İvan Karamazov'un ahlâk problemleri ile ilim adamı sıfatıyla değil; düşünür olarak, insan olarak veya sanatkâr olarak (bir ölçüde herkes sanatkârdır) ilgileniyordu.

İlim aramak ve ilim sahibi olmak arasında fark vardır. Birisinin maksadı dünyayı kavramak, öbürününkiyse dünyadan istifade etmektir. Bu itibarla ilim, bir ilim adamı için başka, bütün diğer insanlar için başka bir şeydir. Halk için ilim, ancak elde edilen, umumiyetle nicel ve mekanik neticelerin tümüdür, ilmin faili olan ilim adamı için ise izleme, tecrübe, gayret, istek, feragat, yani komple bir hayattır. Ve dahası: ilim adamı için ilim, keşfetme sevinci, yani ahlâken en büyük değerde yüce bir duygudur. Bu sevinçle

insan, ilim adamlığı aşar; düşünür ve şair olur, ilim adamının kendi kendine keşfettiği şeyde, bütün dünya için keşfettiği hususlar arasında böylece istenmeyerek bir fark meydana gelir.

Ancak, ilim, hayattan koptuğu, "soğuduğu", gayri şahsî ve objektif bilgi ve neticelerin mecmuu olduğu zaman lâkayt ve sonunda dindışı bir fonksiyon olur. Metafiziği tabîi olarak reddetmekle ve nihaî meseleler hakkında kaçınılmaz sükûtu benimsemekle ilim, ilim adamları nezdinde değilse de halk arasında, ateist fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bu ikiliğin, yani düşünce ile hayat veya tabiat ile hürriyet arasındaki çatışmanın klasik örneği Kant'ın iki tenkididir. Bilindiği gibi ikinci tenkitten Kant, Allah, ölümsüzlük ve hürriyetle ilgili bulunan ve ilk tenkidinde yıkmış olduğu dinî fikirleri yeniden ortaya koyuyor. Fakat "Salt Aklın Tenkidi"nde konuşan mantıkçı ilim adamı Kant, "Pratik Aklın Tenkidi"nde konuşan ise insan ve filozof Kant'tır. Birinci tenkit her aklın ve her mantığın kaçınılmaz istidlallerini; ikincisi ise, hayatın hissiyatını, tecrübelerini ve ümitlerini göstermektedir. Birincisi hakikatin tahlil, nesnelleştirme ve atomizasyonunun (atomlara ayırmanın) neticesi; öbürü ise, bir bütün olarak, müşahade edilen ve yaşanan dünyanın tüm problemlerine cevap olarak ruhun içinde teşekkül eden idrak ve katiyetin meyvesidir.

Bu iki tenkit birbirini nakzetmez. Bilakis onlar, bütün azametiyle yan yana durmakta ve kendi kendilerine mahsus bir tarzda insan dünyasının umumî ikiliğini teyit etmektedir.

Ahlâk ve Din

Demek ki ahlâk, devamlı olarak, ancak dine istinat edebilir. Ne var ki, ahlâk ve din aynı şey değildir. Prensip olarak ahlâk, din olmadan var olamaz. Tatbikat olarak, ferdî davranış olarak ise, ahlâk, doğrudan doğruya dindarlığa bağlı değildir. Onları birbirine bağlayan şey şu müşterek delildir: Daha üstün başka bir dünya... "Başka" olmasına göre bu dünya dinîdir; "daha üstün" olmasına göre ahlâkîdir. Bu münasebet din ile ahlâk arasında hem karşılıklı bağımlılık hem de bağımsızlık sebebidir. Otomatik, matematik, mantıkî olmayan, pratik, bir nevi dahilî tutarlılık mevcuttur,

burada. Bazı sapmalar mümkündür, fakat bu tutarlılık er-geç tekrar meydana gelir. Ateizm, eninde sonunda ahlâkı inkâr eder. Öbür tarafta ise her gerçek ahlâkî diriliş, dinî bir yenilenme ile başlar. Ahlâk, isteklere ve davranış kaidelerine dönüştürülmüş dindir, veya başka bir ifadeyle, insanın istekli davranışı veya Allah'ın varlığı gerçeğine uygun bir şekilde diğer insanlara karşı tavrıdır. Çünkü vazifemi bütün güçlük ve tehlikelere rağmen yapmam icap ediyorsa (ki buna menfaat gözetken davranıştan farklı olarak ahlâk deriz) böyle bir istek, ancak, bu dünyayı ve bu hayatı tek dünya ve tek hayat görmemek halinde haklı gösterilebilir. İşte bu husus ahlâk ve dinin müşterek hareket noktasını teşkil etmektedir.

Ahlâk, yasaktan doğmuştur ve bugüne kadar yasak olarak kalmıştır. Yasak ise dinidir, hem mahiyeti hem de menşei itibarıyla. "Allah'ın on emri"nden sekizi yasaklardır. Ahlâk denilen şey daima insan tabiatının hayvani içgüdülerine karşı, sınırlandırıcı ve menedici prensiptir. Burada Hıristiyan ahlâkı, tek değilse de, en ünlü ve en açık örnek olarak gösterilebilir.

Eski dinlerin tarihi, bize bazen mânâsız görünen, çeşitli yasaklara ilişkin örneklerle doludur. Mamafih, ahlâk bakımından, mânâsız yasak yoktur. Tabiî, bir yasağın akla uygun bir mânâsı da olabilir, ama faydalı olmak hiçbir zaman esas gayesi değildir.

Binaenaleyh, ahlâk stoacıların sık sık tarif ettikleri gibi "tabiatla ahenk içinde hayat" değildir. Eğer "tabiat"ı hakikî mânâda alırsak, ahlâkın tabiata karşı bir hayat olduğunu söylemek daha uygun olur. Ahlâk da, insan gibi akıldışı, gayrı tabiî, tabiatüstüdür. Tabiî insan ve tabiî ahlâk mevcut değildir. Tabiatın sınırlan içinde olan insan insan değildir; olsa olsa akılla mücehhez hayvandır. Tabiatın sınırlan içindeki ahlâk da ahlâk değil; hodbinliktir, hodbinliğin aklî ve aydın bir şeklidir.⁶

Darwinci "yaşam kavgası"nda ahlâk bakımından en iyi olanlar değil; en kuvvetli, çevreye en iyi intibak edenler galip gelirler. Biyolojik ilerleme, İnsanî haysiyete ve (insan haysiyeti eğer ahlâkın kaynaklarındansa) ahlâka

⁶ «Tabiat» kelimesinin 52 mânâda kullanıldığı iddia edilmiştir. Bu araştırmamızda «tabiat» insanın özünün dışında cümle hakikati, dolayısıyla insanı da, dünyaya ait tarafıyla, yani bedenini, arzularını, iç güdelerini, zekâsını ifade etmektedir.

götürmez. Darwinci, insan biyolojik gelişmenin en yüksek derecesine ulaşabilir, insanüstü olabilir, fakat insan vasfından ve hatta insan haysiyetinden mahrûm kalır. Çünkü bunu ona ancak Allah verebilmektedir.

İçtimaî ilerleme de, biyolojik ilerlemenin uzantısı olarak, ahlâkla aynı münasebet içindedir. İngiliz ahlâk bilimcisi Mandeville, toplumun ilerlemesi ve uygarlığın gelişmesi için ahlâkın ne mânâsı olabilir diye soruyor ve buna "hiç, veya hatta zararlıdır" diye cevap veriyor. Mandeville'e göre, umumiyetle günah olarak vasıflandırılan vasıtalar toplumun ilerlemesini en kuvvetli bir şekilde teşvik eder. Zira "insanın gelişmesini en fazla teşvik eden hususlar ihtiyaçlarını arttıranlardır." Veya daha açık olarak; "dünyanın ahlâkî ve fizikî belâları denilen şey, bizi sosyal varlık kılan başlıca yönlendirici güçtür."⁷

Evvelâ biyolojik ve sonra teknik alanda gerçekleştirilen bütün ilerleme faaliyetleri, varlığını tabiî ayıklanmada, güçsüzlerin güçlüler tarafından kenara itilmesinde ve hatta imha edilmesinde buluyorsa, o zaman ahlâkın, ilerleme sağlayıcı bu esas noktaya muhalefette bulunması zarurîdir. Ahlâk, her zaman güçsüzlerin himaye edilmesini, merhameti, saygıyı, başka bir ifadeyle güçsüzlerin ve kabiliyeti az olanların yaşatılmasını istemiştir. Bu noktada ahlâk ve tabiat birbirinin karşısında yer almış bulunmaktadır ve gerçekten de bu her zaman böyle idi. "Vicdandan, merhametten, bağışlamadan, insanların bu dahilî zalimlerinden kurtulunuz; güçsüzleri baskı altına alınız, cesetleri üzerinden yukarıya tırmanınız..." (Nietzsche). Ahlâktan ayrılış apaşikârdır burada. "Güçsüzleri yok edin" ve "Güçsüzleri koruyun" birbirine zıt iki taleptir. Biyolojikle manevî, zoolojikle İnsanî, tabiatla kültür, ilimle din işte burada birbirinden ayrılmaktadır. Biyolojik kanunların insan toplumuna tatbikini tutarlı bir şekilde ve sonuna kadar müdafaa eden yegâne düşünür Nietzsche olmuştur.⁸ Netice: Sevgi ve bağışlamanın reddedilmesi, zulüm ve nefretin haklı kılınması... Nietzsche

⁷ Mandeville, Research on The Essence of Societhy. İngiliz düşünür T. Buckle, ahlâk kaidelerinin statik olmasından hareket ederek, ahlâkın beşeriyetin ilerlemesini yavaşlattığını iddia etmiştir. İlerleme; hareket ve değişimdir; ahlâk ise, statiktir (Henry Thomas Buckle, History of Civilisation in England). Bununla «Şer, dünyanın gelişmesini hareket ettiren kuvvetin tecelli ettiği şekildir» diye Hegel'in fikrini kşl.

⁸ Eğer Nietzsche Darwinizmin felsefî devamı ise, o zaman Hitler ve onun nasyonalizmi her iki doktrinin siyasi türevleridirler.

için Hıristiyanlık ve bilhassa Hıristiyan ahlâkı "yükselmekte olan beşeriyetin kuvvetli vücuduna herhangi bir devrede zerk edilen zehirlerin en müthişidir."

Platon "Phaedo"da otantik bir ahlâk anlayışını tutarlı bir şekilde izah etmiştir. Alelâde kahramanlık, bir nevi korkaklıktan başka bir şey değildir. Alelâde itidal ancak zevk içinde yaşamak için gizli arzudur. Bu tür fazilet sadece ticarî bir iş, faziletin bir gölgesi, kölelerin faziletidir, Hakikaten ahlâklı bir kişinin ancak bir tek isteği vardır, bedenden uzak, sırf manevîliğe yakın olmak. Beden, ruhun mezarıdır. Ruh dünyada aslâ gayesine ulaşmaz; hakikî marifet ancak ölümden sonra olur. Onun için ahlâklı bir kişi ölümden korkmaz. Felsefe ile uğraşmak ve hakikî mânâda yaşamak ölüme hazırlanmak demektir. Şer dünyaya hâkim kuvvettir, ahlâk ise insanın tabiî imkânı değildir ve akıl üzerine kurulamaz.

Böyle olan ahlâk, doğruluğunu ispat edecek aklî delile kavuşmamıştır ve tabiî buna imkân da yoktur. Platon antropolojik delilleri kullanmaktansa, metafizik delillere sığınmağa mecburdu ve bu sûretle de teolojik esasa dayanan ahlâkın öncüsü olmuştur. Bu gelişme kaçınılmazdır. Bilindiği gibi Platon var olmadan önceki varlıktan bahseder. Buna göre, her bilgi sadece hatırlamadır. Bu ve buna benzer öğretinin tamamlayıcı kısmı veya zarurî şartı ölümsüzlüğe inançtır.⁹

Platon'un ahlâk üzerindeki tefekkürü onu doğrudan doğruya dinî bir tutuma götürüyordu.¹⁰ Bu istikametteki tefekkür Antikçağın diğer iki büyük ahlâk bilimcisi olan Epiktet ve Seneka'yı muayyen bir dine, Hıristiyanlığa doğru yöneltmişti. Epiktet'in gizli Hıristiyan olduğuna dair hayli ikna edici debiler mevcuttur. Seneka'nın ise Aziz Paul'le mektuplaştığı bilinmektedir (Aziz Yeronim "De Viris Illustribus" adlı yazısında Seneka'yı, kiliseye bağlı yazarlar listesine sokmuştur).

Hıristiyanlık, yüksek din (religion) ile yüksek ahlâk arasında mükemmel bir ahenk, karşılıklı kuvvetli bağlar ve hemen hemen tam bir birliğin bulunduğu gösteren büyük bir örnek teşkil etmektedir. Tamamen

⁹ Büyük İslâm düşünürü İbn Rüşd (Averroes) bu mesele ile doğrudan doğruya ilgilenmiştir. Evrensel dinin esas muhtevasının ahlâk olduğu kanaati bilinmektedir.

¹⁰ Pierre Abelard (XI,-XII. asır) Platon'u Hıristiyan saymıştır.

Hıristiyanî mevzulardan ilham almış olan Rönesans sanatı, yüksek sanatın da bunlara katıldığına dair örnek olabilir.

Tarih açısından bakıldığında, ahlâk düşüncesi, en eski sırf "İnsanî" düşüncelerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ondan önce var olan sadece ilahî varlık hakkındaki düşüncedir ki, o da insan kadar eskidir. Bu iki fikir tarih boyunca da günümüze kadar birbirine en sıkı şekilde bağlı kalmıştır. Ahlâk tarihinde hemen hemen hiçbir ciddî ahlâk bilimcisi yoktur ki dinle ilgili tutumunu, ya ahlâk prensibinin tesisinde dinin vazgeçilmez olduğunu ikna edici bir şekilde ispat etmekle, yahut aynı gayretle bunun tam tersini göstermekle ortaya koymuş olmasın. Ahlâk tarihi, tümüyle dinî ve ahlâkî düşüncelerin sıkı bir şekilde iç içe geçişinin hikâyesidir. Mevzubahis olan meselede istatistiği bir delil olarak telakkî etmediğimiz halde, dindar ahlâk bilimcilerinin apaçık ağır bastıkları, dinsizlerin ise hemen hemen tamamen bir istisna teşkil ettikleri kolayca tespit edilebilir.

Fransa, İngiltere, Amerika, Almanya ve İtalya'da 19. ve 20. yüzyıllarda laik denilen ve ahlâkın dinden bağımsız olduğu fikrini vurgulayan ahlâkî hareketler (anglo-sakson dünyasında, societies for Ethical Culture, Settlements, Ethical Societies gibi adlar altında bilinmektedir) ahlâk sahasında her tefekkür veya faaliyetin tabii olarak dine dönüşmeye veya dine yaklaşmaya meylettğini göstermiştir. İncelemekte olduğumuz konu için, pratik ahlâk tarihinde bu devre son derece büyük ehemmiyeti haizdir. Fransa'da din dersleri yerine, sözde ahlâk dersleri konulan devlet okullarında ders kitapları, Hıristiyan okullarında kullanılan ilmiyelerin şemasına göre düzenlenmişti. Bu fikirlerin gelişmesini, tezatlar dolu seyrini, din ile ilim arasında devamlı olan tereddüdünü burada maalesef anlatma imkânı yoktur. Fakat böyle olmakla beraber, dine karşı bağımsız pozisyonu muhafaza etmek üzere devamlı uğraşmaları ve aynı zamanda bunun farkına varmadan keza devamlı bir şekilde dine yaklaşmaları tespit edilebilir. Bu iki tezahür, incelediğimiz konu için son derece mânâlıdır.

Buna göre samimî bir dindar, fakat ahlâksız bir kişiyi; ve tersine, samimî bir ahlâk sahibi, fakat dinsiz birisini düşünmek mümkündür. Din, bilgi ve tasdik; ahlâk ise bu bilgi ile ahenk içinde bulunan tatbikat, hayat demektir. Her yerde olduğu gibi bilgi ve tatbikat arasında ayrılık ve tutarsızlık

olabilir. Din, nasıl düşünmeli ve inanmalıyız; ahlâk ise neye meyletmeli, nasıl yaşamak, nasıl hareket etmeliyiz sorusuna cevap teşkil etmektedir. Öbür dünya hakkındaki haber her zaman geniş, sonsuz olan bu vizyonla ahenk içinde yaşama talebini de ihtiva eder fakat bu talep, vizyonun kendisi değildir. Hz. İsa'nın ahlâkı gibi yüce bir ahlâk aynı şekilde kuvvetli ve açık dinî bir şuurun doğrudan doğruya bir neticesidir. Fakat engizisyoncunun da dini, paradoksal görünmesine rağmen, samimî idi. "İman edin ve iyi amellerde bulunun" Kur'ân-ı Kerîm'in sık sık tekrarlanan (en az elli defa) bu talebi, insanların tatbikatta birbirinden ayırmak istedikleri şeylerin beraber olması lüzumunu belirtiyor. Bu ayet, din (iman edin) ile ahlâk (iyi amellerde bulunun) arasında tefrik yapmakta ve aynı zamanda bunlar m beraber olmasını istemektedir. Fakat Kur'ân-ı Kerîm ters taraftan da bir bağ kurarak, dinin ahlâkta kuvvetli teşvik bulabileceğine işaret ediyor: "Sevdiğiniz şeylerden infak etmeden iman etmiş olmazsınız." Yani imana gel ki iyi insan olasın denmiyor. Tam tersine; iyi insan ol ki iman etmiş olasın. Nasıl imana geleyim, imanımı nasıl kuvvetlendireyim sorusuna cevap şudur: İyilik yap; Allah'ı, tefekkür ederek bulmaktansa, iyilik yapmakla bulmak daha kolaydır.

Sözüm Ona "Kamu Yararı" ve Ahlâk

Ahlâkı inkâr etmenin bir şekli daha vardır. Bu da aklî denilen inkârdır. Bu inkâr, vazife-menfaat ikiliğinin kaldırılmasıyla, ahlâkın, yararlı (veya hoş) şeylerin yapılmasına indirgenmesiyle, tek kelime ile ahlâkın bağımsız pozisyonunun bertaraf edilmesiyle olur.

Aristoteles'ten Russell'e kadar bütün ahlâk tarihi boyunca takip edebileceğimiz bu temayülü, Batının ilk büyük materyalist yazarlarından olan Dietrich Von Holbach en açık bir şekilde izah etmiştir. "İnsan hareketlerinin tek muharriki menfaattir" şeklindeki meşhur parolayı ortaya attıktan sonra bize şöyle bir şema sunuyor: "İnsanın nesnelere hakkında hasıl olan hissiyat ve intihalarından bazıları hoştur, bazıları ise ona acı getirir; bazıları tasvip edip devam etmelerini veya tekrarlanmalarını arzu eder, diğerlerini tasvip etmeyip mümkün olduğu kadar onlardan kaçınır. Başka bir ifade ile hissiyat ve intihalden bazıları ve onlara sebep olan objeleri sever, bazılarından ve onlara sebep olan objelerden nefret eder,

insan toplum içinde yaşadığından, kendisine benzer ve kendi gibi hassas kişilerle sarılmış bulunmaktadır. Onların hepsi memnun olmak ve acıdan kaçmak isterler. Memnuniyetlerini mucip her şeye "iyi", acıya sebep olan her şeye ise "kötü" derler. Devamlı olarak fayda temin eden her şeyi fazilet, diğer insanların karakterinde bulunan ve kendilerine zarar veren her şeyi kusur olarak vasıflandırmaktadırlar..." Holbach'a göre "vicdan, hareketlerimizin hemcinslerimiz ve dolayısıyla kendimiz üzerinde tesir yapabileceği şuurudur..." Vicdan azabı ise "hareketlerimizin, muhitimizin kin ve nefretini üzerimize çekebileceğini düşünerek hissettiğimiz korkudur." (Holbach, "Systeme de la Nature")

Yararcılık ahlâkının ideoloğu olan Jeremy Bentham da bu hususta aynı şekilde açık ve mantıkîdir: "İnsanlık, tabiat tarafından iki hükümdarın hakimiyeti altına sokulmuştur: Acı ve zevk. Bizim ne yapacağımızı ancak onlar göstermektedir." (Jeremy Bentham, "Ahlâk ve yasama prensipleri")

Helvetius'a göre insan eğer muayyen bir şekilde hareket etmekle memnun olacağına veya acısını azaltacağına inanmazsa, davranışında daima asgarî mukavemet yolunu takip eder ve hiç kimse hiçbir şey yapmaz. Su yukarıya akmadığı gibi, insan da tabiatının bu kanununa karşı hareket edemez.

Bu açıdan bakıldığı zaman ahlâk, tümüyle sadece ince bir egoizmden, ferdin iyi anlaşılan menfaatinden başka bir şey değildir. Tabî zevk isteğinin ahlâkî isteğe dönüştürülmesi yolunda aklın tavassutuna başvuruluyor. İnsanın idrak kabiliyeti ve hafızası, ona yalnız şimdiki hali değil, mazi ve istikbali de görmek ve hareketlerinde yalnız şimdiki menfaati değil, umumî saadet neticesini de göz önünde tutmak imkânını veriyor. Bu sayede insan, acı ve zevk hislerini -yani biyolojik, zoolojik, "Darwinci" gerçekleri- iyi ve kötülük mefhumları olarak geliştiriyor. Böylece iyi ile kötü, bir akıl, bir düşünce ve bir hesap için, artan zevk ve acıdan başka bir şey değildir. Binaenaleyh, yararcılık ahlâkı tamamen tabiat ve dünyevî çerçeve içinde kalmakta ve hiçbir zaman hakikî mânâda ahlâk olmak üzere, menfaatin sınırlarından dışarı taşmamaktadır.

Yukarıda zikredilen materyalist görüşler, insanların ahlâk hakkında hemen hemen tüm tecrübesine zıttır. İnsanlar bilakis en çok, züht, bekârlık, maddî fedakârlıklar, oruç, feragat ve disiplinin her türlü, prensip ve başkalarının

menfaati uğruna yapılan fedakârlıklar gibi haddizatında hoş olmayan şeyleri ahlâk olarak vasıflandırmışlardır. Yararcılık ahlâkı medenî insanın ahlâk anlayışına olduğu gibi iptidaî insanın anlayışına da daha açık bir şekilde karşıdır. Bilhassa iptidaî insan, bir sürü yasak, tabu, mahrumiyet, mükellefiyet icat etmiştir. Bunların yararlı olmama özellikleri ne kadar açıksa, faydalı ve akla uygun herhangi bir mânâsı da o kadar kapalıdır.

Ahlâk, alışılmış mânâda "yararlı" değildir. "Önce kadınlar ve çocuklar!" veya: "Önce yaralılar ve yaşlılar" kaidesi sosyal açıdan faydalıdır denilebilir mi? Haksızlık veya yalanın faydalı olduğu birçok durumu pekâlâ tasavvur edebiliriz. Meselâ, dinî, siyasî, ırkî ve millî müsamaha, kelimenin normal mânâsında, İliç de faydalı değildir. Muhtemel muarızlara gösterilen müsamaha hiçbir zaman "menfaat icabı" olarak gösterilmeyip, ancak prensip olarak, insaniyet namına, yani "gayesiz maksada uygun" bir sebepten olur. Yaşlılarla güçsüzlerin himayesi veya arızası olanlarla tedavisi mümkün olmayan hastaların bakımı yararlı değildir. Ahlâk, yararlılık ölçülerine tabi tutulamaz. Ahlâklı davranış bazen faydalı da olur, fakat bir hareket veya davranışın ahlâka uygun olarak gösterilmesi, insan tatbikatının herhangi bir devresinde faydalı görülmüş olmasıyla asla açıklanamaz. Aralarında ancak nadiren ve tesadüfen uyum olur.¹¹

Dürüstlük ve menfaatin bir arada bulunduğu, dürüstlüğün "en iyi siyaset" olduğuna dair optimist inancın safdil ve hatta zararlı olduğu meydana çıkmıştır. İnsanlar durmadan bunun tam tersine kanaat getirdiklerinden bu inanç mahzurlu görülmektedir. İnsanları bu yararlılık fikrinin tahakkümünden kurtarmak gerekir. Hakikî mânâda doğru dürüst insan, ancak fedakârlığa gerçekçi bir gözle bakan ve icabında menfaatine bakmadan prensibe sadık kalandır. Fazilet eğer maddî fayda sağlayıcı olsaydı, zekî hilekârlar birer fazilet örneği olmakta acele edeceklerdi. Fakat bildiğimiz gibi böyle bir şey olmuyor.

¹¹ Bu durum halkın dilinde herkesçe bilinen şu ibarede ifadesini bulmuştur: «Dürüst ve deli iki kardeşir». Ahlâkı yararlılık dışı bir şey olarak telakki ettiği halde, halkın hikmeti dünyanın hiçbir yerinde şerefsizlik ve namussuzluğu telkin etmez. Bu gerçek çok mânâlıdır.

Kriminologların tecrübeleri ibret verici ve acıdır. Şikago polisinin yayınladığı bir raporda 1951 senesinde Şikago'da kaydedilen hırsızlık ve ev soygunu faillerinin % 90'dan fazlası yakalanamamışlardır. Kifover anketi de göstermiştir ki, Amerika'da caniler yüz milyonlarca dolar gasp edip, gasp ettiklerini çok defa rahat rahat kullanırlar. "Suç, işlemeğe değer" diye suç uzmanları hükme varıyor ve şunları ilave ediyorlar: "Bilhassa suçu şahsen işlemeyenlere (burada suçları organize eden mafya, gangster şebekeleri gibi teşkilatlar kastedilmektedir)" Bir Amerikan kriminologu, "Öyle görünüyor ki bir öldürme olayı ne kadar fazla fayda temin ederse, failin yakalanıp cezalandırılması için de o kadar az ihtimal vardır" diye tespitte bulunuyor. Şimdi kanunların himayesi altında işlenen, porno edebiyatı, porno filmleri, cinayet romanları gibi suçların getirdiği kârlarla ilgili olarak ne diyelim? Bir porno filminin prodüksiyonu normal bir film prodüksiyonundan on misli daha ucuz, ondan elde edilen kârlar ise öbüründen on misli daha fazladır (1976'da Paris'te yapılan bir ankete göre). İnsanları eğlendirmek yolunda suçlardan istifade etmek büyük ve çok kârlı bir iştir (kumarhaneler, genelevler gibi). Öbür tarafta ise, umumiyetle kanunlar bakımından herhangi bir riski yoktur. Tecavüzî harpler, istilâlar, azınlıkların takibata uğratılması gibi toplu cinayetler ayrı bir bölüm teşkil etmektedir. Meksika Kızılderililerinin imhasının, İspanyalılara veya Kuzey Amerika'da yerli halkın sistematik bir şekilde yok edilmesinin oralarda yerleşen beyazlara yahut da ezilen milletlerin sömürülüp talan edilmesinin, bütün kolonici devletlere kâr getirmediği söylenebilir mi? Sözün kısası, suçun kâr getirdiğine hüküm verilebilir, tabî, Allah, hâşâ, yok ise.

Yararcılık ahlâkım sırf akıl üzerine kurmak mümkündür; fakat feragat, fedakârlık ahlâkım, yani hakikî ahlâkı sırf akla istinat ettirmek imkânsızdır.

"Nikomakhos Ahlâkı'nda Aristoteles'in tutarsızlığı bilinmektedir. Burada Aristoteles diğergâmlığı hodbinliğe dayandırıyor (çünkü "diğergâmlık kendi şahsiyetimizden başlar" Aristoteles) ve bundan sonra şunları ilave ediyor: "... ahlâklı bir kişi dostları ve vatanı uğruna birçok şey yapacaktır. Para ve mal feda edecek, sırası gelmişken ite kaka ilerlemeyecek, mevkiî ve şerefi seve seve başkalarına bırakıp, icap ederse başkaları ve vatanı için hayatını da feda edecektir." Bu tutumlar apaşikâr insicamlı değildir ve aynı kaynaktan gelmez. Çelişkiyi birçokları fark etmişlerdir. Schleiermacher,

Aristoteles'in «fazilet yığını»nı tenkit ediyor. F. Jodl ise, Aristoteles'in akla istinat eden ahlâkî hodbinlik prensibinden kahramanlık bile istidlal etmekle apaçık tutarsız olduğunu kaydediyor. Çünkü "böyle hükümler bu prensipten katiyetle çıkarılamaz" diyor. "Biz kahramanca davranmada da hodbinlik sahası dışına çıkmıyoruz, zira başkaları uğruna ölenler bile büyük ve güzel olanı sadece kendileri için seçerler", Aristoteles'in bu sözlerinde hodbinlik mefhumunun, caiz olmayan bir şekilde normal insanların şuurundaki mânâsının dışına, daha doğrusu bu mefhumun bir inkârını teşkil eden bir şeye, yani hodbin olmamağa, fedakârlığa kadar genişletildiği aşikârdır. Çocuk kurtarmak üzere yanan eve giren kimsenin hodbinlik saikiyle veya kendi menfaatine hareket ediyor olduğu söylenebilir mi? Evet, hususî bir mânâda denilebilir, tabii, eğer vazife anlayışı icabı, iyilik adına hareket etmek herkesin ve hatta kendini feda edenin de en yüksek menfaati ise. Böyle hususî bir halde fedakârlık ve menfaat birbiriyle çarpışmaz. Fakat bu durumda da alelâde menfaat değil, mutlak mânâda, ahlâkî menfaat mevzubahistir. Alelâde menfaat ile -tabir caizse- ahlâkî menfaat arasında tefrik yapmak için, sınırlanmış olan bu dünya ile öbür ebedî dünya arasında tefrik yapmak şarttır. Ancak öbür dünyanın mevcudiyeti şartıyla fedakârlıktan, kendi menfaatine bir hareket olarak bahsedilebilir. Bu olmadan aşılması mümkün olmayan bir sınır vardır, o da hayattır.

Hakikî ahlâkı, şahsî menfaate aykırı hareket etmek, behemehal şahsî menfaatten bağımsız hareket etmek olarak tarif ediyoruz. Ne var ki, burada görünüşteki büyük benzerliğe rağmen, özünde bambaşka bir fenomen bulunan bir durum vardır: Sözüm ona sosyal davranış. Burada insanı harekete geçiren doğrudan doğruya şahsî menfaat değil; toplum menfaatidir. Fakat hemen göreceğimiz gibi toplum menfaati yine de şahsî menfaattir, ancak vasıtalı bir şahsî menfaattir. Sosyal davranış, ihtiyaçların teminine yönelik belli faaliyettir, fakat daha geniş ve toplum esası üzerinde. Toplum bütün şahsî menfaatlerin bir ifadesi veya toplamı oluyor. Şahsî ihtiyaçlar artık daha etkili bir şekilde temin edilebilir. Bu yeni durumda toplum mensuplarına vazifeler düşmektedir ve bu tabir bize ahlâkî vazifeleri hatırlatmaktadır. Şahsî menfaati tahakkuk ettirmeğe matuf fiiller şimdi toplum vasıtasıyla, vazife ve İçtimaî mükellefiyetler olarak

ifade edilmektedir. Bunların bazen şahsî menfaatle bir nispetsizlik içinde olduğu (mütenasip olmayan fedakârlıkların istenilmesi gibi) ve hatta toplum üyelerinin şahsî arzu ve isteklerinin tersine olabildiği, ferdin o anda menfaat için uğraşmayıp yüce bir şey, yüksek bir prensip uğruna çaba gösterdiği şeklinde hayaller yaratılmaktadır. Esasen toplum (kollektif) şahsî menfaatlerin özel bir tatmin şeklidir. Bu şekil içinde muhteva aynı kalır; değişen sadece, esas gaye olan şahsî menfaati daha müessir olarak temin etmek maksadıyla, dış şartların tesir altına alınmasıdır. Umumî menfaat denilen şey eninde sonunda şahsî menfaatten başka bir şey değildir. Öbürü gibi aynı şekilde hodbin ve gayrı ahlâkîdir. Uzun vadeli olarak hesaplanan, büyük sayıların hesabıyla teminat altına alınan, tahminî hesaplarda görülen hataların risklerine karşı sigorta edilen, aynı gruba mensup başka çok sayıda insanların şahsî menfaatle ilgili çabalarıyla desteklenen, lüzumsuz kayıplara ve güçlerin karşılıklı çatışmalarına maruz kalmayan bir menfaattir bu. Zekâ vasıtasıyla (gönül veya ruh vasıtasıyla değil) burada yeni bir faaliyet (kollektif faaliyet) şekli ortaya çıkmaktadır. Bu kollektif faaliyetin, hesap yanlış değilse, (yani muhtemel hesap hataları veya sosyal faaliyeti tarif eden kimselerin suistimalleri olmazsa) kollektif toplum üyelerinin büyük ekseriyetinin "en büyük şahsî menfaatinin" tahakkukuna vesile teşkil etmesi icap eder ("Greatest happiness principle").¹²

İnsan hayatında, zekâ vasıtasıyla ancak noksan olarak temin edilen şey, hayvanat aleminde, insiyak sayesinde mükemmelen temin edilmektedir. Karınca ile anların veya sürü halinde hareket eden hayvanların sosyal davranışı buna örnektir. Hayvanlarda sosyal davranışın örnekleri -ki çok göz alıcıdır- burada hakikî mânâda ahlâkî davranışın söz konusu olmadığını göstermektedir. Fark, esasla ilgilidir. Sosyal davranış menfaat için bir davranıştır; ahlâkî davranış ise menfaate karşıdır; özellikle menfaatle ilgisi yoktur. Biri hodbinlik adına, öteki vazife adına yapılan davranıştır. İlk zikredilen faydaya, hesaba, hikmete, disipline, akla dayanıyor; öbürü ise, ancak ve ancak Allah'ın adına gerçekleştiriliyor.

Bu tefriki kolaylaştıran başka bir gerçek daha vardır. Ahlâkî davranış daima şahsî olgunluğa dayanır ve iyilik, hakikat ve adalet idealleriyle

¹² Bu meşhur formül İngiliz materyalist yazarı J. Bentham'a aittir.

ahenk içindedir. Kollektif davranış, disiplin esası üzerindedir ve cinayet mahiyetli de olabilir. Çoğu defa ise gayrı ahlâkî veya ahlâkdışıdır.¹³ Umumî menfaat hiçbir zaman tüm insanlığın menfaati olmayıp, mahdut, içine kapanmış, siyasî, millî bir sınıfa veya bu gruba ait olan bir topluluğun menfaatidir. Tolstoy "devletin rezaleti"nden, veya "umumî menfaat rezaleti"nden söz ediyor.¹⁴

Bir grubun veya milletin umumî menfaati başka bir grubun veya milletin mensuplarının sömürülmesi, köleleştirilmesi ve hatta imha edilmesini icap ettirebilir. Yeniçağın millî devletler tarihi ve bilhassa emperyalizm tarihi, umumî demlen menfaatin apaçık bir cinayet mahiyetini alabildiğine dair örneklerle doludur.

"Umumî menfaat" veya "gaye" mantığının, insanları trajedik sonuçlara ve genel bir karışıklık ve aldatmacaya götürebildiğini gösteren açık bir örneği de yalan tarih veriyor. Komünist manifestosu ilk önce proleterlerin, burjuva aldatmacası diye ahlâkî reddettiklerini ilan etmişti. İkinci Enternasyonal ise, hakkaniyet prensibini kabul "gaye vasıtayı takdis eder" parolasını ise reddettiğini belirtmek suretiyle, bu tutumu biraz değiştirdi. Fakat Lenin ancak proletaryanın zaferine katkıda bulunan şey ahlâkîdir diye tekrar manifestonun pozisyonuna döndü ve bununla ahlâkî kökünden inkâr edip yeniden gayeyi kıstas olarak ortaya koydu. Lenin'in bu kaidesini tatbik eden Stalin, proletaryanın zaferi için şunları yapmanın lüzumlu ve dolayısıyla da ahlâkî olduğu kanaatine vardı: Temerküz kampları kurmak, devlet ve polis mekanizmalarım o zamana kadar görülmemiş ölçüde kuvvetlendirmek, en yüksek idarecilerden başlayarak mahallî idarecilere kadar iktidarın herhangi bir şekilde tenkit edilmesini önlemek ve idarecilerin yanılmazlığı hakkındaki kanaati devam ettirmek, lider kültürünü kurmak ve lidere yanılmazlık ve müstesna basiret özelliklerini atfetmek, herhangi bir direnişi önlemek üzere devamlı korku havasını muhafaza etmek, istenmeyen kişi, grup veya milletlerin topluca tasfiyesini sık sık gerçekleştirmek, yüksek maaş ve diğer imtiyazlarla orduyu, polisi, siyasî

¹³ Ahlâk üzerinde her incelemede Leibniz'in ünlü formülü vazgeçilmez bir unsurdur: «İnsanın tekâmülüne yönelik bir faaliyet ahlâken iyidir.» Tekamüle doğru bir çabanın yararlılıkla bir alâkası yoktur, insan ruhunun özüne istinad etmektedir.

¹⁴ Tolstoy, Hristiyan öğretisi, S. 61.

mekanizmayı ve aydınlardan mutî olanları elde etmek, hakim sınıfın iaşesi için hususî depolar kurmak, halk kitlelerinin tam mânâsıyla istismarını temin etmek, bütün enformasyon vasıtaları, basın, radyo ve televizyon, demokrasi, hürriyetler, hümanizm, refah, parlak istikbal, lider ve yöneticilerin faziletlerinden durmadan bahsetsinler diye, tekel altına almak, başka milletleri "serbest ifade edilen iradelerine uygun olarak" istilâ altında tutmak vs. vs. Bütün bunların "proletaryanın zaferi" için yapıldığını söylemek ve bunu durmadan tekrarlamak gerekiyordu ki, sadece caiz olmayıp, ahlâka da uygun düşsün.¹⁵

Dinî ahlâk, şerre karşı koymak prensibini ortaya atarken (bu prensip açık olarak veya zımmen dinî esasa dayanan bütün ahlâklarda vardır), yararcılık ahlâkı buna ters bir prensip ilan ediyor. O da karşılık prensibidir. Yararcılar açıkça "ahlâkın buyruklarına kimsenin uymadığı bir zamanda buna uyacak herhangi bir kimse akla ters hareket etmiş olur" demektedirler. Yararcı açısından gayet tutarlı bir istidlaldir bu. Fakat bu gerçek, yararcılık ahlâkının hakikî ahlâk olmadığını, daha ziyade siyasetin gereçlerinden biri olduğunu göstermektedir. Zira ahlâkî davranışta cari prensip olarak "karşılıklı" koymak, ahlâka ancak nisbî bir değer vermektir ve ahlâkın şartsız olarak bağlayıcı kuvvetinin dayandığı prensipten onu ayırmak demektir.

Yararcılık ahlâkı İngiliz edebiyatında "moral of consequences" (sonuçlar ahlâkı) olarak da adlandırılmıştı. Bu itibarla kaide olarak (hadiselerin normal seyrine göre) neticeleri iyi veya kötü olan şeyler ahlâkî veya gayri ahlâkîdir. Fakat gördüğümüz gibi hakikî ahlâk, neticelerle hiç ilgilenmez ve bu tutum çok defa davranışın haricî bir ifadesi olan fiilin kendisinin inkârına kadar gider. Hakikî ahlâk, eninde sonunda yalnız niyetleri,

¹⁵ Sovyet vatandaştan için yazılan bir elkitabında işçi sınıfına sadakatin en yüksek vazife olduğunu okuyoruz. Bu «en yüksek vazife» buna göre ahlâken değil, siyaseten tayin edilmiş bulunuyor. Fakat bir iktidar kendi kendini işçi sınıfının menfaatlerinin temsilcisi veya ifadesi ilan ederse, o zaman bu iktidara sadakatin her vatandaşın en yüksek vazifesi olduğu kolayca anlaşılır. Stalin'in suistimalleri işte böyle başlamış ve böyle devam etmişti. Veya, yakın zamanlardan buna benzer bir misal: Macaristan'da ortaokullar için marksist ahlâkı diye bir ders kitabında (1978 için), çocuk herhangi bir bahaneyle annesini öldüremez, «meğer ki annesi sınıf haini olsun» denilmekteydi. Ders kitabının ortaya çıkması şiddetli tartışmalara yol açmış ve neticede resmî makamlar kitabın geri çekileceğini açıklamağa mecbur olmuşlardır.

maksatları sorar. İnsandan istenen sadece gayret ve çabadır ve olayın ahlâkî yönü burada biter. Netice ise Allah'ın elindedir.

Tanrısız Ahlâk

Böyle olmakla beraber tatbikatta çok defa dinî öğretilere ilgisiz kişilerde ve hatta ateist insanlarda ahlâka uygun hal ve hareketler görülür. Zahirî, sözlü tercihlerle, fiilî davranış arasında çoğu defa esaslı bir ahenksizlik bulunur... Öte yandan da o kadar çok kişi vardır ki, kendilerini tam mânâsıyla dindar telakki ettikleri ve hatta dini öğrettikleri halde, davranışlarına bakılırsa, ahlâk bıkımından katılmış birer materyalisttirler. Ve tersine, doktrin bakılmadan materyalist bazı kişiler de tatbikatta her türlü fedakârlığa katılmağa ve başka insanlar uğrunda çalışmağa hazırdırlar. En aydın ve en dürüst düşünürlerin bile aklını karıştıran garip insani komedi, işte bu karışıklık ve tutarsızlıktan doğar ve gelişir.

İnançlarımızla davranışlarımız arasında otomatizm yoktur. Davranışımız, ahlâkımız, şuurlu bir tercihin veya hayat felsefesinin bir fonksiyonu değildir; felsefî veya siyasî tercihlerin bir eseri olmaktan çok, çocukluktaki terbiyenin ve kabul edilmiş anlayışların bir neticesidir. Bir kimse eğer daha çocukken, aile içinde, büyüklerini saymaya, söz tutmaya, insanlar arasında fark gözetmemeye, hemcinslerini sevmeye ve onlara yardım etmeye, yalan söylememeye, ikiyüzlülükten nefret etmeye, sade ve gururlu olmaya alışmışsa, o zaman bunlar, sonraki siyasî tercihi ve zahiren kabul edilen felsefesi ne olursa olsun, esas itibarıyla şahsiyetinin özellikleri olarak kalacaktır. Onun bu ahlâkı dindir; kendi dini değilse bile ona aktarılmış olan dindir. Terbiye, esasen dinî bazı anlayışları iletmeyi becermiş, fakat bu ahlâkın esası olan dini aktarmağa veya yeter derecede kuvvetlendirmeğe muvaffak olamamıştır. Dinin terk edilmesinden, ahlâkın terk edilmesine geçiş için ancak bir tek adıma ihtiyaç vardır. Bazı kişiler bu adımı hiçbir zaman atmazlar. Hayatlarındaki tenakuz bundadır. İşte bu gerçektir ki, incelemeyi güçleştiren iki şeyin ortaya çıkmasına imkân verir: Ahlâka ateistlerle, ahlâksız dindarlar.

Tanrısız ahlâk meselesi, büyük ihtimalle ebediyyen tatbikatta tetkiki mümkün olmayan veya herhangi bir tarihî tecrübeye dayanmayan nazari bir tartışma mevzuu olarak kalacaktır. Çünkü tarih boyunca tamamen

dindışı bir tek toplum bilinmediği gibi, benzerî durumla ilgili tecrübemiz de yoktur. Kuşaklan, resmen kabul edilmiş ateist ideolojiye istinaden, dine karşı tamamen ilgisiz ve hatta nefret içinde eğitilen toplumlar bile, dindışı ahlâk var mı veya sırf ateist kültür ve ateist toplum mümkün mü sorusuna itimada şayan bir cevap olamazlar. Böyle toplumlar da, bütün çabalara ve kendi etrafında ördükleri duvarlara rağmen, mekan ve zamanın dışında kalamazlar. Sayısız şekilde yansıyan mazi, tümüyle ve keza isteyerek veya kendiliğinden tesir icra eden dünyanın öbür kısmı, burada da varlığını sürdürmeğe devam etmektedir. Açıkça iddia ediyorum ki, mensupları din bakımından tam bir bilgisizlik içinde büyümüş olan bir toplumun davranış kaideleri, hukuku, insanlar arası münasebetleri ve sosyal düzeni, tanıdığımız ve kendini dine bağlı telakkî eden memleketlerde ve keza kendini umumiyetle ateist anlayışının kuvvetli tesiri altında bilen öbür bölgelerde rastlamakta olduğumuz her şeyden, göze çarpacak kadar, farklı olacaktı.¹⁶

Birçok dinsiz, gerçek mânâda ateist bir toplumun ideallerini veya hukukunu öğrenseydi, yahut tutarlı bir ateist dünyasının manzarasıyla aniden karşı karşıya gelseydi, herhalde çok şaşıracaktı.

Ahlâklı ateist olabilir, ama, ahlâklı ateizm olamaz. Dindışı insanın ahlâklı olmasının kaynağı da dindir. Ancak geçmişteki eski bir dindir bu. Ve insanın ondan haberi bile yoktur. Bu din muhit, aile, edebiyat, film ve mimarînin içinden sayısız şekilde tesir icra etmeye ve ışımaya devam etmektedir. Güneşin çoktan battığı yerde de gecenin bütün sıcaklığı yine güneştedir. Ocakta ateşin sönmüş olmasına rağmen oda sıcak olmağa devam eder. Kömürün "bodrumda güneş" olması gibi ahlâk da, zeval bulmuş din, dine borçlu olduğumuz dünya vizyonundan ileri gelen davranış tarzıdır. Ancak ve ancak geçmiş asırların manevî mirasının tamamen imha veya bertaraf edilmesi suretiyle bir neslin ateist olarak eğitilmesi için, psikolojik şartlar tahakkuk ettirilebilir. İnsanlık, yirmi bin

¹⁶ Lisan bile, insanlar arası münasebetlerin sadece fonksiyona indirgenmesiyle şimdiki lugâtın yüzde birine indirgenebilirdi. Lisanın böyle fakirleştirilmesine daha şimdiden teknik ve sosyal ilimler sahalarında kullanılmakta olan sözde ihtisaslaşmış (veya fonksiyonel) dilde müşahede edilmektedir. Lisanın fakirleşmesi şehirleşme ile veya lisanın devamlı yenilenme ve zenginleşme kaynağı olan köyün yok edilmesiyle de ilgilidir. Ne var ki bunların hepsi karşılıklı olarak birbirine bağlı tezahürlerdir.

sene aralıksız dinin tesiri altında yaşamıştır ve dolayısıyla din; ahlâk, kanunlar, anlayış ve hatta lisan dahil olmak üzere, hayatın bütün tezahürlerine girmiş bulunmaktadır. Bu itibarla burada şu soruyu sormak yerinde olur: Bütün bu geçmişe rağmen yeryüzünde bugünkü şartlar altında tamamen ateist bir nesil yetiştirmek mümkün mü acaba? Böyle bir teşebbüsün tam bir psikolojik tecrit içinde yapılması icap ederdi. Kitabı Mukaddesi veya Kur'ân-ı Kerîm'i bir tarafa bırakalım, böyle bir nesli herhangi bir sanat eseri görmek, herhangi bir senfoni dinlemek, Sofokles'ten başlayarak Beckett'e kadar herhangi bir dram seyretmek imkânından mahrum bırakmak lâzım olacaktı; insanlığın şimdiye kadar meydana getirdiği, ehemmiyeti haiz bütün mimarî yapılan ve hemen hemen bütün büyük edebî eserleri bu nesilden uzak tutmak gerekecekti ve bu insanlar kültürün meyveleri veya ifadesi olarak vasıflandırdığımız hemen hemen her şey hakkında tam bir bilgisizlik içinde olacaktı. Shakespeare'in "Hamlet"inden ölüm üzerine bir monologu dinlemek yahut Michelangelo'nun fresklerinden birine bakmak veyahut kanunsuz suç olmaz "nullum crimen..." prensibini öğrenmek bile, insanın dine doğru "sapmak" istidadı yüzünden, söz konusu neslin manevî gözleri önünde ateist kâinattan bambaşka bir kâinatın teşekkül etmesine yol açabilirdi (halbuki ilimle ilgili durum böyle değildir. Müstakbel ateistlerin, matematik ve teknik bilgileri edinmelerinden ve belki de düzeltilmiş ve kısaltılmış bir sosyoloji ve siyasî ekonomiyi öğrenmelerinden doğabilecek herhangi bir tehlike başgöstermeyecekti).

Çin "Kültür İhtilali"nin gaye ve neticeleri hakkında hüküm vermek için, zaman erken olmakla beraber, hiç şüphe yok ki, resmî felsefe ve ideolojiye o kadar zıt olan geçmişin manevî mirasım yok etmek, ihtilali yapanların gayelerinden biri idi.¹⁷ "Kültür İhtilali" fikri bile, siyasî veya sosyal ihtilalden farklı olarak asıl problemin anlaşıldığını göstermektedir. Bu problem, ateizmin lafta, satıhta kalmasıdır. Halkın hikmetinin, kanunlarının, sanatının, edebiyatının ve sairesinin ihtiva ettiği kültür ananesi sessiz ve göze batmaz bir din vasıtasıyla şualar neşretmeye devam ettiği müddetçe, tutarlı bir ateist sistemi gerçekleştirmek mümkün değildir.

¹⁷ Bilindiği gibi bu ihtilâlin yasakladığı eserler arasında Tolstoy, Shakespeare ve Beethoven'ın eserleri de bulunmaktadır ve bu tamamen mantikî bir şeydir.

Marks'ın hangi manevî ve entellektüel kaynaklardan ilham aldığı da kati olarak bilinmemektedir, ancak hümanist terbiye ve edebiyatın tesirleri ilk eserlerinde kuvvetli bir şekilde hissedilmektedir.¹⁸ Onun yabancılaşma (alienation) teorisi hemen hemen tamamen ahlâka uygun, hümanist bir teoridir ve materyalist bir düşünürden beklenemezdi. Ve öyle görünüyor ki Marks'ın kendisi, zamanla gençliğindeki "sapmaları"ni giderek fark ediyordu. Tenkitçiler tarafından adlandırıldığı gibi, "genç Marks" ile "olgun Marks" arasındaki fark, apaçık göze çarpar. Bu olgunlaşma gerçekten idealizm (esas itibarıyla dinî-ahlâkî) yükünden kurtulma süreci ve materyalist dünya görüşünün, giderek daha tutarlı bir şekilde tatbik edilmesi mahiyetinde olmuştur.

Bugünkü nesil, resmen dindışı ve hatta ateist ise de, din bakımından bilgisizlik içinde değil, dine karşı polemik havası içinde büyümüştür. Hz. İsa'nın sevgi, kardeşlik ve eşitlik öğretisini kabul etmediği halde, onu tamamen red de edememiştir. Bilakis, bu prensipleri garip bir aldanma içinde ilim adına muhafaza etmiştir. Bu itibarla ateist kültürü mümkün göstermek için, bugünkü nesli delil olarak ileri sürmek doğru değildir. Haddizatında bu kültür de onun hamili olan kuşakta olduğu gibi, din ve büyük ahlâkî prensiplerin devamlı ve fakat farkına varılmayan, ama daha az hakikî olmayan tesiri altında gelişmektedir. Doğrusu, yeni kuşağın sadece ideolojisi yenidir; terbiyesi ise ahlâkî anlayışlardır. Yeni olan sadece plândır. Tatbikatta her sistem, istinat ettiği fikir ve bildirilere benzemekten daha ziyade, onun tatbikatçısı olan kişilere benzer. İnsanın özünün (ideolojisi veya siyasî tercihi değil) kendi ahlâkî olduğunu kabul edersek, o zaman diyebiliriz ki, bugünkü dünyaya şekil veren yeni fikirlerle, eski insanlardır. Bunlar, idealizm ve fedakârlığı kat'î surette inkâr eden fikirlerin tatbikatına idealizm ve fedakârlığı sokuyorlar. Onun için, bugün Çin ve Rusya'da "manevî münebbihler" denilen ve maddî olanların yerine geçen ve çalışmayı teşvik eden tedbirleri, halk kitlelerinde kök salmış dinî hissiyatın bilinçli veya bilinçsiz bir istismarı olarak görenler haklıdırlar. Yoksa, maddî teşvik tedbirlerinin terk edilmesinin ve manevî

¹⁸ Marks'ın kendisi Aeschylus, Shakespeare ve Goethe'nin en sevdiği şairler olduklarını söylüyordu. Aeschylus'u her sene Yunanca olarak, Homer ve Ovid'i de ezberden okumuş. Marksizm'in Rousseaucu kaynakları (meselâ, sosyal eşitsizlik ve mülkiyetin menşei hakkındaki fikirler) bu öğretilerde keza keşfedilebilir.

olanların kabulünün ateizm açısından ne mânâsı olabilir? Gayet tabî, dinî gayeleri idealizmle, maddî olanları ise hesaba, menfaate uygun olarak tahakkuk ettiririz. Başka her türlü tutum tutarsızlık demektir.

Dindışı ahlâk meselesi, dinin, Allah adına insandan istediği şeyin, insan adına talep edilip edilemediği şeklinde de ortaya konulabilir. Materyalistler ahlâkı tesis etmeğe çalıştıkları zaman, isteyerek bu formüle başvururlar. Fakat bunu yapmakla esas itibarıyla tutarsızlık veya unutkanlığın apaçık bir örneğini göstermektedirler. Doğru davranışın saiklerinden bahsettiklerinde onlar, Allah korkusu ve Allah'a karşı mesuliyetin yerine vicdanı, insanın iyiye karşı sevgisini -"şuur içinde ve korkusuz"- teklif ediyorlar. Bununla ilgili ateist bir ahlâk bilimcisi şöyle diyor: "Ben hatta iddia edebiliyorum ki, insanın ve insan ahlâkının yücelmesi ateizmdir. Eğer ben, kendi içimde hür bir varlık olarak ve hiç kimsenin emrine tabi olmadan, dahilî bir ses duyuyorsam ve bu ses bana, hırsızlık etme veya öldürme diyorsa ve ben sosyal olsun, İlahî olsun herhangi bir "mutlaka dayanmadan buna riayet ediyorsam, o zaman ben bunu insanın bir alçalması olarak görmem..." (Ateistlerle teologların Mayıs 1971'de Belgrad'da düzenlenen bir diyalogu sırasında Prof. Vuk Paviçević'in sözleri)

Şimdi "durumu bile bile mefhumları karıştıran acaba kimdir?" diye sorabiliriz. Şuur ve vicdan ne zaman gözle görünen dünyanın bir parçası olmuştur? Allah yerine insanın ikame edilmek istenmesi, bir nevi lüzumsuz fuzuli ifade değil mi? İnsanlığa inanç, dinin daha alçak bir şekli değildir de nedir? Materyalistlerin, Allah'ın yerine "insan adına" ahlâkî davranışa müracaat etmeleri, Marks tarafından "insanın soyut insanlığıyla ilgili ümidin salt dinî hayalden daha küçük bir hayal olmadığı" iddiasının öne sürülmüş olması karşısında daha da garip olmuyor mu? Ve eğer bu iki fenomen arasında karşılıklı bağımlılık ve irtibatın tanınması söz konusu ise, o zaman Marks tamamen haklı idi (Allah yoksa, insan da yoktur, diyen ünlü formüle göre). "İlmî sosyalizmin, ahlâkla hiçbir ilgisi yoktur" diyen Lenin'in iddiası ile "işçiler ahlâkı reddediyorlar" diyen Manifesto'nun tutumu bilinmektedir. Komünizm, tarihî gelişmenin zarureti içinden ortaya çıkar; ahlâkî veya İnsanî sebeplerden değil. Marksizm'in klasik eserlerinde, marksist tatbikatçıların bugün, her günkü tüketim için yazdıklarından farklı

olarak, sömürmenin toplumda insanlar arası münasebetlerdeki tabu kanunun gücüyle cari olduğu ve her insanın imkân bulduğu müddetçe, yani önleninceye kadar, sömüreceği sarahatle belirtildiğine göre, demek ki, vicdan, başkasını düşünme, saygı, itibar, fitrî hümanizm gibi şeylere burada yer yoktur. Yeri olsaydı marksizmin bazı esas görüşlerinden şüpheye düşülürdü. Sömürü, objektif ilişkiler değiştirilinceye kadar var olur. Bu, insanların ne iradesine ne de ahlâkî veya benzerî enfüsî değerlerine (terbiye, karakter, felsefe gibi) ve ne de onların karşılıklı münasebetlerine (ailevî, millî vs.) bağlı değildir.

Marks'ın "Kapital"da (Çalışma günü bölümünde) verdiği çeşitli örnekler arasında çocukların "aç anneleri tarafından" istismar edilmesinden bahsetmesi ve bunu önlemek üzere toplumun müdahalesini istemesi, yani tipik olmayan bu örneği ileri sürmesi kasten olsa gerek. Bu saçmalıkla Marks, insan toplumunda sömürü kanununun mutlak suretteki müessiriyetine dikkati çekmek istemektedir. Bu durumda bazı marksistlerin, gözlerimizin önünde, insana ve soyut insanlığa işaret ederek sözde laik ahlâk tesis etmeğe çalışmaları gariptir.¹⁹ Marks; insan, hümanizm, vicdan gibi şeylere başvurmanın dinle başa baş giden bir idealizm teşkil ettiğini devamlı vurgulamıştır. Bu noktada Marks a iştirak edebiliriz. Fakat, öyle görünüyor ki, bugünkü marksistler, pratik sebeplerden dolayı, bu hususta Marks'la hemfikir değillerdir. Çünkü bunlar, ondan farklı olarak, hayatın ortaya çıkardığı ve tamamen tatbikatla ilgili bazı problemlere cevap vermeye mecbur oluyorlar. Çalışma masasından veya İngiliz Kütüphanesinden "ahlâk diye bir şey yoktur" demek, Marks için kolaydı. Ama Marks'ın fikirlerini tatbik etmeğe ve buna uygun bir toplum meydana getirmeye teşebbüs edenler, asıl materyalist anlayışa göre tutarlı olan bu fikri aynı kolaylıkla açıklayamıyorlar. Böyle bir toplum meydana getirmek ve daha ziyade onu muhafaza etmek üzere onlar çok defa insanlardan, herhangi bir peygamberin, din adına istediğinden çok daha büyük bir idealizm ve fedakârlık istemektedirler. Bu

¹⁹ Kendi şuur ve vicdanının içine bakmak esasına dayanan» bir ahlâk hakkında Engels de daha iyi düşünmüyor: «Esasen her sınıf ve hatta her mesleğin kendi ahlâkı vardır, ve o da, mümkün olunca, cezalandırılmadan ihlal edilir; bütün insanları birleştirmesi icap eden sevgi ise harp, çatışma, aile ihtilafları, boşanmalar ve bazılarının başkaları tarafından mümkün olduğu kadar fazla istismar edilmesinde tecelli etmektedir.» (Engels, «Lutvvig Feuerbach ve Alman klasik felsefesinin sonu»).

yüzden bazen öyle bir duruma düşüyorlar ki, gayet sarîh marksist talepleri bile adeta "unutuyorlar". Yani, bir ateist (materyalist)in ahlâk ve insanlık istemesi, bunu müdafaaya kalkışması ve bu görüşünü geliştirmesinin mümkün olup olmaması mesele değildir. Mesele, onun, bütün bunları materyalizmin sınırları içerisinde kalmak suretiyle yapıp yapamamasıdır.

Epikür'ün felsefesi ile ilgili ünlü ihtilaf, materyalizm ile ahlâk arasındaki uyumun uzun ömürlü olmadığı ve olamayacağı gösteriyor. Bu meşhur Yunan filozofu (Milattan evvel 341-270) dünyayı açıklamaya dair görüşlerinde materyalist olmasına rağmen, ahlâk bakımından kararsızdı. Mutluluğun zevkte olduğunu öğretirken zevkin "ataraksi"de, bir nevi ruhî huzurda aranmasını tavsiye ediyor; kendisi de manevî zevklere hissî zevklerden daha fazla kıymet veriyordu. Hal böyleyken çok geçmeden talebeleri, bu tutarsızlığı bertaraf edip ahlâk anlayışını eudaemonistik (saadet felsefesi) raylara oturtular ve dolayısıyla Epikürizm, bugün gayet mantıkî bir şekilde, hayat ideali olarak duysal zevkin müteradifi olmuştur. "Kâinat ve dünyadaki tezahürlerin tüm çeşitliliği, sırf madde parçacıklarının boş uzaydaki mekanik hareketinin bir ürünüdür" diyen Epikür'ün materyalist öğretisi ile eudaemonizm arasında mantıkî bir bağ veya iç uyum mevcuttur. Öbür taraftan onun materyalist öğretisi ile huzur veya manevî değerlerin üstünlüğü arasında böyle bir uyum yoktur. Binaenaleyh, Epikür'ün talebeleri üstatlarının öğretilerini tahrif ettiler şeklindeki iddianın aslı esası yoktur. Gerçekten onlar, sadece, bunları birbirine uydurdular. Materyalizmin, ahlâkı inkâr etmesi, kaçınılmazdı.

İncelememizin sonunda iki neticeye varılabilir: Birincisi; din olmadan, prensip ve fikir olarak ahlâk olamaz; tatbikatta ise, "ahlâklılık" mümkündür. Ne var ki, bu pratik ahlâklılık atalet gibidir ve hareket gücünü veren kaynaktan ne kadar uzaklaşırsa kendisi de o kadar güçsüz kalır. İkincisi; ateizm esası üzerine herhangi bir ahlâk düzeni kurulamaz; fakat ateizm, ahlâklılığı ve bilhassa onun daha basit bir şekli olan sosyal disiplini doğrudan doğruya bertaraf etmez. Bilakis, tatbikata konulup da, toplum teşkil etme teşebbüsüne geçtiği zaman, mevcut sosyal ahlâk biçimlerini mümkün olduğu kadar muhafaza etmeyi faydalı görür. Zamanımızın sosyalist devletlerindeki tatbikat bu gerçeği teyit etmektedir. Mamafih, bir gün ahlâklılık prensibinden şüphe edilmeye başlanırsa, onu korumak üzere

ateizmin elinde hiçbir vasıtanın bulunmadığı gerçeği de ortadadır. Sırf yararlı, egoist, gayri ahlâkî veya ahlâkdışı taleplerin hücumu karşısında ateizm tamamen güçsüzdür. Böyle isteklere ancak kuvvetle karşı koyabilir, fikirle değil. Öldürücü kuvvete sahip bir mantığa karşı ne yapılabilir? Eğer sadece bugün yaşıyorsam ve yarın ölüp de unutulmuş olacaksam ve imkân da varsa, niye kendi istediğim gibi ve mükellefiyetsiz yaşamayayım? Pornografi, "yeni ahlâk" denilen cinsî hürriyet veya cinsî mesuliyetsizlik dalgası, sosyalist ülkelerin sınırlarında zorla, sansürle, yani sunî olarak durdurulmaktadır. Herhangi bir ahlâk düzeni bu dalgaya karşı koymuyor. Eğer buna karşı fikirle mücadele olursa, bu fikirler birer tutarsızlık örneği olur ve bu, ancak açık ve serbest tenkidin bulunmasıyla sürdürülebilir. Bunlar esas itibarıyla insanların şuurunda hâlâ mevcut olan ve iktidar tarafından vazgeçilmez diye devam ettirilen eski ahlâk ölçüleridir. Haddizatında miras olarak kalmış bu ahlâk düzeni veya ahlâkî düşünme tarzı, resmî felsefeyle tenakuz içinde bulunmaktadır ve mantık açısından da sistemin içinde yeri olmamak gerekir.

Netice olarak, diyebiliriz ki; ahlâk, dinin öbür halidir.

AHLAK NEDİR?²⁰

(Mehmed Said ÇEKMEGİL)

Her vesile ile âlim, ümmî, münevver, cahil, köylü, şehirli, mümin, münkir, âmir ve memur... olarak dilimizden düşürmediğimiz, ona uysak, da uymasak da, manasını anlasak da anlamasak da, müştereken hürmet duyduğumuz kelimelerden birisi de Ahlâk'tır. İnsanların sevdikleri, saydıkları ve onsuz olamayacaklarını anladıkları bu kelimedenden ne anlıyoruz acaba?

Ahlâk nedir?

Bunu bir âlime sorarsanız, hemen size (Okyanus) isimli lügatın ikinci cildini açarak: "Ahlâk kelimesinin müfreti, huy. Ve huyun mânası ise, seciye ve tabiat" olduğunu söyler.

Peki, seciye ne demektir? dersiniz,

Yine size aynı lügatın -ki bir ismi de (Kamus)tur- bu sefer üçüncü cildini açarak: "Hulk mânasına gelen nefsi insanide sabit ve sakin olan melekedenden ibarettir" der.

Bu sefer başka sayfaları çevirir, huy ve tabiat kelimelerine bakarsanız: "Huy: tabiat, ahlâk, âdet" ve "tabiat: 1) doğa, yaratılış, huy, cibilliyet, adet, natura. Kainatın nizam ve tertibi..." diye yazılı olduğunu görürsünüz.

Daha iyi anlayarak tatmin olayım diye M. N. Özön'ün (Osmanlıca-Türkçe Sözlük) adlı lügatına bakarsanız, orada da: "Ahlak, a.i. (Halk ç.) insanın yaratılıştan ve sonra eğitimle kazandığı ruh ve kalp halleri, huylar..."

"Hulk, a.i. 1) yaratılıştan olan huy. 2) Manevi nitelik, iyi veya kötü huy. 3) Yaratılıştan olan tabiat veya karakter..."

Tabiat, a.i. 1) Tabiat yaradılış, huy. 2) Tabiat, yaratılıştaki durum ve nitelik. Dünyanın esası. 3) Varlığın düzen ve kuralı.

"Adet, a.i. 1) Alışılmış şey. Olagelmiş, görenek." diye kaydedildiğini görürüz.

²⁰ Mehmed Said Çekmegil, *Ahlâk Anlayışımız*, Sanih Kütüphanesi Yayınları, Malatya, 1969, s. 11-26.

Biraz daha etraflı malumat almak için (Cumhuriyet Müessesesi)'nin çıkardığı (Hayat Ansiklopedisi)nde ahlak kelimesini ararsanız, temel bir fikre dayanan hiç bir görüşe rastlayamazsınız orada. Ancak, basit ve kısır izahlarla umduğunu bulamayanların hayal sukutuna düşersiniz.

Hulk, huy, tabiat, seciye, adet, cibilliyet; natura, hatta (Morale), (Caractere) gibi kelimelerin manalarını taşıyan ahlak kelimesinin derli toplu manasını, devrin alimlerinden muhterem Prof. Ömer Nasuhi Bilmen'den dinleyelim:

"Ahlâk lafzı, hulk lîfzının cem'idir: Hulk insanın ruhundaki (Huy) dediğimiz bir meleke, bir hassa demektir. Böyle bir meleke, ya hayırlı bir semere verir veya hayırsız, gayri meşru, bir semere verir. Bu itibar ile ahlaki melekeler, güzel ve çirkin nevilere ayrılır."

Bütün bunlardan sonra anlaşılıyor ki Ahlak, hulk, tabiat ve yaratılış manaları ile bütün yaratılmışlarda aranan ve görülen bir hususiyettir. Hatta yaratılanlardakiyle kıyaslanamayacak şekilde, Yaratanda da vardır. Bu varlık, kelimelerle ancak şöyle ifade ediliyor: (Sünnet-i İlahi), (Adetullah), (Adet-i İlahi) ve (Allah ahlakıyla ahlaklanmak) gibi...

Yaratılmışlar -bildiğiniz gibi- şu ana guruplarla mütalaa edilirler: Cemadat, nebatat, hayvanat, melek ve İNSAN.

Yalnız insandır ki, bütün yaratılmışlar arasından seçilerek, akıl gibi büyük bir nimete erdirilmiş ve bu büyük nimet sayesinde yaratıcısına muhatap olmak şerefine yükselmiştir.

Akıl, insanı hayvanlar gibi sevki tabiîlerine bırakmaz. Onu, yaratıcısı karşısında uyanık, edepli ve rızasına uymaktaki saadeti hak etmekle vazifeli kılar. Ancak, akıl bizzat kendisi de bir yaratık olduğu için, yaratıcısının arzulannın neler olduğunu, yeryüzünün halifeleri olan²¹ insanoğlundan neler istediğini bizzat bulamaz; bulmaya gücü yetmez. Bunun izahını (İnsanlık Anlayışımız) adlı kitabımızda yapmaya çalışmıştık ki, tekrarı bizleri konumuzdan çıkarabilir.

Sizler de muhakemeli bir düşünce sistemiyle, vahiyden mahrum kuru bir aklın bir çok neden ve niçinler karşısında nasıl bocaladığını

²¹ Bk: Tefsir, s. 2116,, 2207, 2739, 3688; 3935, 3996.

anlayabilirsiniz. Zaten sizler gibi münevver muhataplanımızın -bunda ve bu gibi konularda- derin anlayışları bulunduğuna hüsnüzannımız vardır. Ama ne var ki, bilgilerimizi tekrarlamak ve zapta geçirmele hem yeni yetişen gençlerimize hazır ip uçları vermiş olmak, hem de zamanlarımızı hayırlı bir sohbetle değerlendirmek gibi faydalar düşünmekteyiz. Kıymetli tenkitlerinizden, mânevi maddi, faydalanmak arzusu da bizlere huzurunuzla çıkmak cesaretini bahşediyor...

Evet, biz dahi düşünebildiğimiz zamanlar, bir çok meselelerde aklımızın kifayetsizliğini yer yer görüp dururken; aklımızı, hislerimizi ve bütün benliğimizle beraber bizi yaratan yaratıcımız nasıl olur da aklınacizini bilmez?

Her şeyi gören, bilen yaratıcımız, yarattığı aklın ve ona bağlı insanın aczini pek iyi bildiğinden (rahmeti gazabını aşkın olduğundan) insanoğlunu bu geçici imtihan aleminde bizzat nelerle görevli kılmışsa, insanlar arasından seçtiği elçiler vasatasıyla bildirmiş olduğunu görüyoruz, Bu tebliğlerin bütününe, bildiğiniz, gibi (Kitabullah) denilmiştir.

Demek ki, yaratıp ebedi alemdeki karşılığını vermek üzere, bu fâni aleme gönderdiği insanoğlundan:

Akıl, elçi, kitap ve isteme hürriyeti vererek, hiçbir yaratılmıştan istemediği bir takım vazifeler isteyen külli bir kudretle karşı karşıyayız...

İşte, mevzuumuz olan (Ahlâk) bu vazifelerin yerine getirilmesiyle ilgilidir. Ve bu vazifeler karşısında tercih hürriyetiyle değerlendirilen biz insanlar tercihlerimize, seçtiklerimize, yani talip olduklarımıza göre iyi veya kötü ahlaklı diye iki guruba ayırırız...

İNSANIN HÜRRIYETİ

İnsan, ölümüyle —haşre kadar— bedenlen cematlaşır, duygusuz hayatîyetleriyle nebatlaşır, sevk-i tabiîlerinin (iç güdülerinin) itişlerine tabi olarak da hayvanlaşır.

Eğer insan cematlaşmamışsa, yani yaşıyor da duygusuz halde ise nebatların ahlâkındandır. Eğer duyguları sağlam fakat sevk-i tabiîlerinin emrine girmişse, bu sefer de hayvanların ahlâkıyla ahlâklanmış olur.

İnsan, insan yaratıldığı halde aklın, şuurun kıymetini bilmeyerek hayvanlaşırsa, nebatlaşırsa insanlık haysiyetinden soyunarak bütün yaratılmışlardan aşağı olur. Çünkü onlar hangi tabiatta, cibilliyette yaratılmışsa o ahlakın icabatını otomatikmen yerine getirmektedirler. Ya insanlar? Seçme hürriyetini ve vazife yapmaya müsteid seciyesini şuursuzca iptal ederse ne olur? Onda insana has bir ahlak aranabilir mi?

(Tarih Boyunca Ahlak) kitabının müellifi Mustafa Rahmi Balaban Bey bu mevzuu şöyle işlemektedir: "İnsan, isterse olgun insanlığa doğru (talip olarak) yükselir. Onda bu irade hürriyeti vardır.

Tabiatın sinesindeki demir madenleri, nasıl çıkarılıp tasfiye edilmedikçe, tabiatın sinesinde kaldıkça istifade edilmez bir halde ise, insan da iç güdülerini tasfiye ve ilan etmedikçe insan olamaz.

İnsan, (bozulmuş) iptidai hayat devresinden kalma hiddet, kin, egoizm, fena ihtiraslar gibi içtepki (İlca-impuse)lerle hareket etmek ister. Fakat vahşet devresinden olan bu hareketler medeni ve ictimai hayata zararlıdır. Bu zararlı hareketleri önlemek için bu tepkilerin, akıl kontrolü altına alınması gerekir.

İnsanın ahlaklaşması ve içtimaîleşmesi demek: Hal ve hareketini iç tepkilerinden kurtarıp akıl ve ahlak kontrolü altına koyması demektir. Şüphesiz ki çok uğraşma ister. Bunun içindir ki: (İnsanın nefsinin iyi sevk ve idare edebilmesi, bir kale fethetmesinden daha önemlidir) derler.

Ferd, iç güdü ve iç tepkilerinin pençesinden kurtulup akıl alemine doğuşu iledir ki, ikinci doğuşun yani tabiat ve iç güdü aleminden asıl insanlık alemine doğumunu yapar. Bu doğuşu yapacak, ahlak duygusudur.

Ahlâk; uzviyetin iç güdü kuvvetlerine bir gem vurarak insanı, cemiyete faydalı hale sokmaya uğraşır. İnsan, üzviyeti ile biyolojinin:

- a) Şahsın bekası,
- b) Nev'in bekası

kanunların bağıdır. Bunda bütün hayvanlarla müşterektir. Ancak hayvanlar, tabiatın çizdiği hududu aşamaz, insan ise, irade hürriyetiyle, aşabilir. Hayvanlar gibi aşmayıp da tabiatın çizdiği yerde kaldığı nokta, (lâahlâkî) noktadır. Burası : Ahlak ile hayvanın ayrıldığı sınırdır.

İnsanın bu uzvi yapısından başka bir de ruhi yapısı vardır. Bu ruhi yapı, uzviyet üzerine dayanır. Fakat kendine mahsus bir varlığa sahiptir. Bir (davranışlar yapısıdır).

Ruhi yapı da, zamanla, cemiyet içinde yaşamış olmaktan gelen bir (üstben) teşekkül eder. Ahlak, işte bu (üstben) ile kurulur. (Temelben) uzviyettir.

(Temelben), cemiyete zararlı bir şey yapmak isteyince (üstben) bunu men ile ona (içtimai hayata zararsız) bir yön vermek ister.

Burada (üstben)'in unsurları: Şuur ve vicdandır. İnsan olmak; şuur ve vicdanın, içgüdüleri kontrol altına alabilmesi ile başlar. İçgüdü kuvvetlerini, cemiyete zararlılıktan çıkarıp onları cemiyete faydalı bir hale, bir içtimai ülküye (çevirmek gerektirir).

Kontrol altına almada ilerlemek; ancak yüksek bir içtimai ülküye bağlandıktan sonra bunu tahakkuk ettirmede daima iradesini arttırma tecrübe ve itiyat edinme iledir.

Böylece ahlakın ve terbiyenin en baştaki gayesi:

a) Biyolojiden gelen kuvvetleri, cemiyete zararlı bir hale getirmemek,

b) Bu kuvvetlerin yeterli kadarını biyolojik ihtiyaçlarımıza vererek fazlasını bir içtimai ülkünün tahakkuk ettirilmesine ayırmaktadır."²²

Bütün meselemiz, işte bu (içtimai ülkü) ideal, yani mefkûredir.

AHLÂK BİR MEFKÛREYE BAĞLI DEĞİLSE

Eğer ahlak, kamil bir ideale dayanmıyor; (efradını cami, ağyarını mani) bir mefkûreye bağlamıyorsa, elbette ki anlayış buhranından kurtulamaz, elbette ki başboş bir ahlak anlayışından ferd ve cemiyetlerin nasibi ancak bir hiçe dayanan hacalet olur. Napolyon'un dediği gibi: "Hiç bir cemiyet, ahlak olmadan mevcut olamaz. Din olmadan da hiç bir zaman iyi ahlak olmaz." Biz şu gerçeği de kaydedelim ki, herhangi bir doktrine dayanmadan ahlakın kötüsü de olamaz. Olsa olsa, hayvani bir tabiat ve

²² Tarih Boyunca Ahlâk, R. Balaban, s.6.

adet ortada kalır, ki buna da ancak koyunlaşma veya kurtlaşma denilebilir...

İnsan aklının açmazlarından felsefi bir çıkmaza düşerek materyalist bir ideolojide donup kalırsa o zaman onda kötü bir ahlak teşekkül edebilir. O kötü ahlakta her şey, artık takvimleri gibi donmuştur. Bu donmuş ahlakta her şey manasız protokollerin ve ezen bir maddenin kaidelerinin dışına çıkamaz; çıkamadığı müddetçe de yaratıcısına muhatap olarak ufkunu genişletemez... İşte bu dar açıda ,sıkışıp kalan insan, eski Yunanda olduğu gibi çeşitli ilahlarla avunarak ömür tüketir.

İnsan tabiatının, mutlaka metafizik uca takılıp kalma karakterini değiştirmeye gücü yetmediği için de mutlaka ,tarihte ve bugünkü gibi, mücerret veya müşahhas putlar edinir. Bu putlara temsil ettirdikleri dogmaların esareti altında olduklarını bile çok kere anlayamadan hürriyet ararlar. Böylesine bir arayış onların maddeleşen beyinlerini artık işleyemez hale getirdiği için ağaçlara ve hayvanlara özendirir durur. Örnek olarak iki materyalist şairin özlemini verebiliriz :

"Bir de rakı şişesinde balık olsam."

Orhan Veli

"Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür

Bir orman gibi kardeşesine

Bu hasret bizim!"²³

Nazım Hikmet

Özetle demek isteriz ki, iyi ya da kötü ahlak, vahyi veya felsefi bir ideal'e yöneldiği zaman söz konusu olabiliyor...

Bütün bu düşünceleri esas tutabilirsek de devrimizin münevver tanınanlarıyla şöyle bir röportaj yapmak imkanına kavuşarak: (Bizim ahlak anlayışımız nedir? Temel bir fikre dayanan bir ahlak anlayışımız varsa izah

²³ Baştan, Siyasi Mağazin, s. 21, 28.12.1948.

edebilir misiniz?) diye sorabilsek, zannetmem ki tatmin edici cevaplar alabilelim...

ÂHLÂKÎ ZAAFLARIN NEDENLERİ

İlahi bir temele dayanan yüksek ahlak çncülerinin, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra, kontrolü yavaş yavaş kaybederek rahata, sefahata, hurafata meyletmeleri ve kerim olan ahlak temsilcilerinin düşmanları, onların bu hallerinden istifade ederek, aleyhlerine durmadan çalışmaları... Böylece muhteşem ahlak yolcuların duraklama devresine gafletle düşmeleri, daha acısı, kendilerini üç kıtaya hakim kılan büyük mefkürelere dönerek kurtulma çarelerini orada arayacaklarına, hasımlarından hayır ummaları gibi şoursuzluklarının neticesi olarak ilan edilen Tanzimat hareketleri zaaflarımızın sebeplerinin önemlilerindedir.

Tanzimattan bu yana olup bilenlerin iç yüzünü anlamadan benimseyenler arasında, yukarıdaki soruya verebilecekleri müsbet cevabı aramak boşunadır.

Tanzimat, güya garplıların ilerlemeleri karşısında geri kalındığının farkına varılarak, bir hamle ile ilerleme hareketini temsil edermiş... Ama hani, nerede? öyle olsaydı, bu millet o kadar mı kabiliyetsizdi ki, bu kadar yaya kalmıştı?

Tahrifçi tarihçilerin dediği gibi yobazların engel olmaları da pek mühim değildi. Zira yobaz denilen güçsüz sınıf o kadar tesirli olabilseydi, tanzimat inkılabıyla hristiyani ve yunani örf ve adetler, hatta kanunlar birer birer İslam diyarlarını doldururken onlara müsaade ederler miydi? Bu iftiralaları milletimize yakıştıranlara iade edelim. Onların yobaz dedikleri, belki de bugünkü müslüman düş-manlarının ifsatlarına engel olmak isteyen, elinden imkanları kaçırmış veya kaçırılmış çaresiz müminlerdir. Belki de beş on serseriye müslümanlık adına kendileri kışkırttıktan sonra, hainane hareketlerini halka mal ederek işin iç yüzünü bilmeyenlere, müslümanlığı ilerlemeye mani ve müslümanları da gerici göstermek istedikleri kimselerdir.

Bugün bile Tanzimat ve benzeri olan Meşruiyet artıkları aynı taktiği kullanarak, imanlannın emirlerini yerine getirmekten başka gayeleri

olmayan Müslümanlar, ahlaki müeyyidelerden mahrum şekillerle ,iftiralara boğmaktadır. Gazetelerine ve mecmualarına bakınız: Değil adını taşıdıkları İslâmiyetin ahlaki mükellefiyetine göre hareket etmek; körü körüne ve nefsanî duygularla taklit ettikleri batının batıl ahlakının izlerini bile göremezsiniz onlarda. Müftünün keçisi çalınır; (müftü keçi çaldı) diye yazarlar. Bir imam, kazara hayvani duygularına esir olacak veya resmi nikahı ihmal ederek, bir kadınla, hiçbir zaman tasvip edilmeyecek bir duruma girse, kötü ahlakın teşvikçisi olan bu hayasızlar, ayyuka çıkarırlar yaygrankrını... Sorulsa onlara ki:

-- Peki, her cemiyette, her çeşit meslek sahiplerinde de aynı fenalıklar zuhur edip durmakta; neden onlar karşısında da aynı hassasiyeti gösteremezsiniz?.

-- Biz bu kötü işleri müslümanlara yakıştıramıyoruz, diyerek işin içinden çıkmak isterler. O zaman da:

-- Güzel, demek ki sütunlarınızda, adlarını, resimlerini, yazılarını ve reklamlarını yaptığınız kimselerin yüz kızartıcı halleriyle mücadele etmediğinize göre, onları müslüman olarak kabul etmiyorsunuz sayılır her halde?

-- Değilll... Onlar din adamı değildir ki, diye çıkışırlar.

-- Her müslüman gücünün yettiği kadar dininin adamı olmakla mükelleftir. Yani müslümanlıkta (din adamı), dinsizlik adamı diye bir ayının yoktur; hepsi de din gayreti taşar, hepsi de günah işlemeyi kötü sayar, hepsi de zaafılığı ve iradesizliği nisbetinde, nefesine ve şeytana uyarak günah işlemek tehlikesiyle karşı karşıyadır.. dediniz mi, fırsat düşkünlerinin şımarık edasıyla:

-- Vay siz müslüman günah işler mi diyorsunuz? diye çıkışırlar.

-- Evet, günah müslümanlar içindir; gayrimüslim için günah sevap söz konusu değildir; nasıl ki domuz eti yiyen bir gayri müslime (sen haram yiyorsun,bırak, tövbe et) diyemezsin, şayet dersin gülünç olursun; biraz daha izah edelim, deseniz fena halde sıkılırlar...İzaha gelir mi bunlar; bu

kirsiz, muhakemesiz, bilmediğini bilmeyecek kadar bilgisiz sözde aydınlar... Yüzünüze karşı:

-- Sizde fikri sabit var. Diyerek kaçar ve arkamızdan da mürteci yaftasını yapıştırmaktan utanmazlar. Bu zavallılar bilmezler ki asıl mürteci, fikirde; hak ve hakikatten kaçan kendileri ve benzerleridir. Bunlar her hangi bir müessesede spor sahasını, dans salonunu, pinpon masasını... gayet tabii gören bu biçareler, bir yurttta, bir mektepte, bir dairede... müminlerin zaruri ihtiyacı olan mütevazi bir mescidini gericilik alimeti olarak gösterirler. İşin daha acısı, bazı şuursuz okuyucularına inandırırılar da.

İşte bu gibilerden, gün gün ellerine geçirdikleri gayrimeşru imkanlarla bu aziz milletin ciğerlerini, kirlettikleri bozuk havayla dolduranlardan, hangi meselemize hangi doğru cevabı alabiliriz...

BİR ANKET AÇABİLSEK

Evet, bir anket açabilsek de, devrimizin aydın geçinenlerine: (Bize bugünün muayyen ahlak telakkilerinden bahseder misiniz?) desek, bizlere nelerden bahsedecekler acaba?

Ahlâk derken, hırsızlığı ve seksüel arzularını rasgele ve iğrenç şekillerle tatmin etmeyi normal karşılayan bazı Yunan feylesoflarının görüşlerinden mi? Milattan 340 yıl evvel yaşamış olan Epikür'ün lezzet, menfaat ve safahata dayanan felsefesinden mi? Vahye bir türlü, zeka tıkanıklığı sebebiyle, inanamayan materyalist sosyolojinin kurucularından olarak tanıtılan, fikir hırsız ve aynı zamanda bozgunsu²⁴ Ogüst Kont'tan mı? Fransızların cinsi sapık ahlakçısı Jean Jacques Rousseau'sundan mı? İngilizlerin Bentam isimli, yolunu bulamayarak ve nihayet zevk ve adi menfaatta karar kılan hukukçu feylesofundan mı? Kuru akılcı Kant'tan mı? Melankoli hastası Niçe'den mi? Dünyayı bugünkü çıkmaza sokmaya vesile olan bunlar ve benzerlerinden mi bahsederler acaba? Kaldı ki, yine bu batılı düşünürlerin şu itirafları bile bunları yetersiz görmeye kafi delildir. Mesela, J.J. Rousseau açıkça ifade eder ki: "Evvelce insan için Allah'ın varlığına itikat etmeksizin de fazilet sahibi olmak mümkündür zannederdim; şimdi bunun kabil olmadığını bildiğim için eski zannımın

²⁴ Siyaset Anlayışımız, s. 31, M. S. Çekmegil.

vehimden ibaret olduğunu anladım."²⁵ Meşhur İngiliz filozofu Spenser ise, şu hükme geliyor: "Milletlerin kıvamı medeniyeti olan adab ve fezâilin hepsi (Din)e müstenid ve din esası üzerine kaimdir. Ulemadan bazıları bunu din esastan çevirip akıl ve felsefe esası üzerine bina etmek istiyorlar. Fakat buna maruz kalan milletlerin akıbetlerinin ne olacağı belli olmadığı ve zararı na mahdud bir surette sükuta uğrayacakları şüphesizdir."²⁶

Bütün bu gerçekleri de kabul etmediklerini, maddeciliğe dayanan güzel ahlak olabileceğini, dinin dışında da fazilete yükselecek ahlak telakkilerinin bulunabileceğine, ikna edilmiş olduklarını kabul etsek bile bu sefer de adlarının Abdullah, Nurullah, Feyzullah... olduklarını düşünerek:

-- Siz müslüman mısınız? Diye sorsanız, pek azının gösterebileceği mertlikten kaçınmayarak: "-- Değilim." diyebilecekler midir? Zannetmiyorum.

Onların çelişik kafaları veya riyakarlıkları şöyle dursun; Bir çok zavallı müslümanların böylesi bir soruyu açmak bile akıllarına gelmeden: (Ya görüyor musunuz, ne kadar da kültürlü adam, ne kadar da çok Avrupalı alim tanıyor...) diye hayran olacaklardır bu safsatıcılara. Pek çok kimse akledemez ki: (Peki bu adam diğer ahlak görüşlerini hadi biliyor diyelim, ama bütün bu görüşlerin temeli vahye dayanmadığı için çürüktür; çürük olduğu için de Müslümanlar tarafından benimsenemez..) diyebilsin.

Biraz tetkik imkanlarına sahip olan kimse bilir ki maddede çok büyük başarılarla kavuşan, buna rağmen bir türlü huzur bulamayan batının bataklıktan kurtulamayışına sebep, ancak ve ancak kerim olan (Ahlâk-ı Hamîde)den uzak oluşudur. Oysaki batı bir taraftan Pirene dağlarında, diğer taraftan Viyana önlerinde bu yüksek ahlakla yüzyüze gelmişken ona kucak açmak idrakini gösteremedi. Bu büyük nimet fırsatlarını kaçıran Avrupalı, bundan sonra onu arayıp bularak kurtulacak mı, kim bilir? Dr. A. Carrel, "İnsan bu meçhul" adlı eserinde derki: "...muhit kendi damgasını insana vurur."²⁷ Batılılar bu damgayı silebilecekler mi?

²⁵ İslâm Tabiî ve Umûmî Bir Dindir, Prof. A. H. Akseki, s. 94.

²⁶ İslâm Tabiî ve Umûmî Bir Dindir, Akseki, 95.

²⁷ İnsan Bu Meçhul, Dr. Alexis Carrel, s. 202.

BATILI AHLÂKI

Bugünkü Şarkın temsil ettiği uyuşuk ve bozuk zihniyeti bir müslüman olarak beğenmiyoruz. Fakat, garbın mensup olduğu ahlak sistemlerinin de aşağılık duygusuna gömülerek hayranı değiliz elhamdülillah. Biz böyle değiliz diye onların meddahı kesilen şuursuzlar yok mudur sanki? Benzerlerine misal olmak üzere bir vakayı hikaye edeyim, müsaadenizle:

Bildirdiğine göre, Avrupa memleketlerinin birinde, hayli kalmış ve oralarını iyi bilen, bildiğini zanneden bir zatla bir cemiyetle idare heyetinde beraber çalışıyorduk. Kibar görünümlü ve içtimai mevkiî mühim olan bu zat, aşağı yukarı her toplantımızda, hususi sohbetlerimizin ekserisini Avrupayı methetmekle geçirirdi. Bir gün ona:

-- Biz Avrupayı bu kadar ileri görmüyoruz. siz nesini beğeniyorsunuz? dedim.

-- Orada her şeyden evvel ahlak çok yüksek, dedi.

-- Mesela: Çantanı bir köşe başında bırak git, bütün işlerini gördükten sonra gel çantanı al, yalan arama, hile aklına bile gelmez.

-- Güzel, dedim, bunları, bu sürü ahlakını, ta asırlarca evvel bizim çobanlar dahi temin etmiş; koyunlar bir yürüyüş nizamında götürür ve aynı nizamla ağıllanna getirir. O koyunlar da birbirinin haklarına tecavüz etmezler, yalan söylemezler hile bilmezler.

-- Onlar koyun değil ki, insan ve insanca yaşamamanın ne demek olduğunu da biliyorlar, dedi.

-- Tuhaf, insanları hayvanlardan ayıran mümeyyiz vasıflardan birisi ve başta geleni ne yaptığını niçin yaptığını bilme şuuru değil midir? dedim.

-- Evet, dedi.

-- O halde, cebinizden paranızı, sokakta bıraktığınız çantanızı, dükkanda kasanızı, komşuda arsanın çalmayı hatırına getirmeyen ve böylesi hareketleri ahlaksızlık sayan bu insanlar, neden birbirini yer dururlar? Neden insanlığın huzuruna kaçırlar? Bu harpler ve harbe hazırlanmalar nelerdir? Güya insanlığı düşünen bu düşüncesizler nelerin bölüşemiyorlar?

İrk ve mezhep farkı gözetmeden insan haklarından bahsedenler insanları niçin rahatsız ederler? Sokaktaki çantanızı alan cebinizdeki paranın çalan, hayvani arzuları uğruna yalan ve rezilane menfaatler uğruna adam vuran... Kimselere, haklı olarak, ahlaksız sayarsınız da, neden haklı olmadığı halde komşusunun hudutlarına tecavüz edenleri, bir bombayla asırlık sanat eserlerini berhava edenleri, çoluk, çocuk, kadın, ihtiyar, hasta, sakat demeden bir dilziye öldürmek için şehirleri ve kasabaları yıkıp yakanları... Medeni ve ahlaklı tanırırsınız, anlayamadım? deyince:

-- Bu harp halidir; dövüş başlayınca bunlar olur artık, dedi.

-- İşte asil bunu anlayamıyorum: Fertler dövüşünce vahşilik oluyor da kavimler dövüşünce neden olmuyor? Hem bunlar yüksek mefhumlar uğruna çarpışmıyorlar. Birinci ve ikinci dünya savaşlarıyla tarihin yüzünü kızartan bu (tek dişi kalmış canavarlar) hangi doğru idealin gerçekleşmesine çalışıyorlardı anlatır mısınız.

-- Peki, Müslümanlar da harbederler, onlar da mi vahşi? dedi.

-- Müslümanlar her şeyi gibi harbi de Allah emirlerini yerine getirmek, yani yaratıcısı yarattıklarına büyük bir nimet olarak verdiği nizamı uymayanları terbiye etmek için ve bu ilahi nizamı bozmaya hazırlananları cezalandırmak için, kısacası nefislerinin kirli arzuları için değil de, dinlerinin emirlerini yerine getirmek, dolayısıyla Adil-i Mutlakın rızasına dayanan adaleti dünyaya hakim kılmak için çarpıştılar. Bu polislerin, jandarmaların bir memleket içersindeki kıymetli vazifelerinin dünya çapında büyütülmüş şeklidir ki, çok mukaddestir. Tecavüz değil; iyilerin katillere, adillerin zalimlere.. meydan vermemek için girişilen hamleleridir. Işığın karanlığa taarruzu gibi bir şey. Müslümanlığın muharebesi budur...²⁸

Evet, şunu demek istiyorduk ki, bazı münevver geçinenlerin hilafına, maddede hakikaten takdire şayan ilerlemeler kaydeden garp, fikir ve ahlak anlayışlarında değil yerinde saymak, artacağını aratacak kadar hakim zümreleriyle geri ve zalimdirler.

²⁸ Bk. Siyaset Anlayışımız, M. S. Ç., Dış Politika.

Fransızların Cezayirlilere yaptığı işkenceler geri devirlerin engizisyonunu unutturacak kadar vahşıyanedir. Moskofların Macar ve eklere yaptığı zalimane tecavüzlerden daha az iğrenç midir?